

Спасоје Васиљев
СЛОВЕНСКА МИТОЛОГИЈА

І издање Србобран 1928

САДРЖАЈ:

- 0 Предговор
I Увод
II Извори за Словенску Митологију
III Литература о Словенској митологији
IV Врховни Бог
V Перун
VI Световид
VII Волос — Велес
VIII Триглав
IX Стрибог.
X Симаргл
XI Мокоша
XII Радгост
XIII Тројан
XIV Руђевид – Геровид (Јаревид) – Поревид
XV Припегала – Подага
XVI Јула – Црнобог
XVII Весна – Девана – Сива (Жива) – Морана
XVIII Вукодлак
XIX Виле – Русаљке – Вештице – Куга – Јагабаба
XX Рођенице (Рожанице) – Суђенице (Суђаје), Усуд
XXI Домовој – Шотек – Буожик
XXII Храмови – Идоли – Свештеници – Жртве – Празници – Пророштва
XXIII Нав — **Пьклъ** — Погреб – Гробља – Култус прецима

ПРЕДГОВОР

Замисао о штампању ове књиге сазрела је после јавног предавања у Србобранском Народном Универзитету 9. 1. т. г. о теми: "Словенска Митологија", а на потицај и молбу многобројних слушалаца.

Одлука издавања ове митологије пала је тим пре, што ми заправо још ни до данас немамо своје митологије. Студија г. Н. Нодила, који сву Слов. митологију налази у народној причи и песми, самим тим што је штампана у Раду Ј. А. приступачна је врло маленом броју читалаца; а рад г. Л. Лежеа, у преводу Р. Агатановића, прилично је застарео, без најновијих археолошких открића и закључака науке на том пољу рада.

Далеко смо од тога, да овим маленим радом желимо скинути са дневног реда питање Словенске митологије, које ни г. Л. Нидерле својим најновијим, а по времену последњим делом није скинуо. Задовољни ћемо бити, ако он одговори оној прекој потреби која се код нас осећа за једном оваквом књигом.

Митологија ова намењена је широким круговима читалаца. Она ће, надамо се, добро доћи свакоме, ко буде хтео да нешто сазна о својој прадавној вери, а неће бити на одмет ни ономе који већ нешто зна из Словенске митологије.

Дела писаца, којима смо се у обради овог рада служили биће на своме месту наведена.

У Београду, 15. маја 1928. године

СП. ВАСИЉЕВ

1. Увод

Пре него што и једну реч рекнемо о изворима за Словенску митологију, и делима која су на основу тих извора написана, треба у кратко да се позабавимо питањем аутентичности тих извора уопште, и питањем оригиналности Словенске митологије напосе.

Да се из ништа не може саградити нешто јасна је ствар. Спорити веродостојност забележака старих летописаца и хроничара у опште, почевши од VI па чак амо до XVIII века, значи разарати сваки темељ, на коме би се почела градити Словенска митологија; значи уништавати њену егзистенцију, још пре него што је и постала. Негирање веродостојности извора за Словенску митологију повлачи за собом у исти мах и негирање могућности, да се икада једна Словенска митологија конструише. Међутим, том и таквом негирању веродостојности забележака у делима старих хроничара, сем врло маленог изузетка, нема места.

Нејасно и несхватљиво нам је, зашто треба сумњати у забелешке Нестора Летописца о Перуну на пример, кад се Перунов култус, скоро непромењен до данас сачувао под именом библијског пророка Св. Илије, кад нас и данас безброј имена и места подсећају на њега. Зашто сумњати у култус Световида, кад се обред његов, како га описује Сакс Граматик, са врло малим изменама, до данас сачувао у нашем Бадњем вечеру? Зашто сумњати у веродостојност Волоса, кад нам се до данас име његово одржало у фолклору? Не можемо никада да поверујемо у то, да су забелешке своје ствари хроничари измислили, или да су их писали са било каквом тенденцијом, а понајмање са онаквом, какву им подмећу скептици у проучавању Словенске митологије. И ако су хроничари, местимице, писали о старим Словенима и њиховој вери у тону мржње, не треба заборавити да су то били средњовековни хришћански калуђери, и они су, тврдо верујемо, или били очевици онога што су писали, као Хелмолд, Сакс Граматик, Титмар, немачки хроничари, и хришћански мисионари; или су писали по чувењу, по сећању, на основу још старијих докумената; или напokon по причању стараца, као Нестор, делимично и немачки хроничари, па преводаца Малалине хронике, писац Ипаћевског рукописа и писац Слова о полку Игорову.

Да се представа о појединим словенским божанствима, као што је то случај са Перуном, тако верна и скоро непромењена до данас одржала, може се објаснити на два начина, и то: попустљивошћу Византа, и предугим процесом до потпуног покрштења свих Словена, који је трајао од VII до XII века. Ривалству између Цариграда и Рима, има се захвалити, да су се сачували толики силни обичаји, обреди и култуси, нарочито код Словена покрштених источно-православном вером. Пошто су римски хришћански мисионари све чешће одлазили у словенске крајеве, и све више задобијали за себе Словене, морао је и Визант тражити начине, да себи осигура превагу. Визант их је и нашао, и то у попуштању. И док је Рим, преко својих мисионара, све више немилице разарао и уништавао све незнабожачко, дотле је Визант стицао за се све више и више верника са својим неограниченим попуштањем. Стари обичаји, обреди, па чак и поједина божанства задржала су се непромењена у суштини својој, само под новим рухом и именом хришћанским. Колико и колико је тако незнабожачких идеја скривено под хришћанским обликом! И ми смо дубоко уверени да се у нашем *Расном Словенском Хришћанству* /Још је вероватније, да се у Богумилској вери налази велики део наше незнабожачке религије, јер је она

настала у доба када је било још посве свеже сећање на стару веру./ налази велики део и наше старе незнабожачке религије.

Сем попустљивости Византа, сачувани стари обичаји код Словена католика, као на пример код Пољака, Чеха, Словенаца итд., могу се протумачити, као што рекосмо, предугим процесом покрштавања Словена.

Хелмолд нам је забележио као обичај Словена, да по једног хришћанина годишње жртвују Световиду и Припегали, а Нестор 945. године већ признаје Русе хришћане и Русе незнабошце једнакима и равноправним. То значи, да је у доба, када је незнабожачка вера била вера велике већине Словена, када је она била још у пуној снази, већ било међу Словенима и хришћана, када су их могли жртвовати. Ти покрштени Словени, који су живели читава два, три века у средини незнабожаца, међу својим незнабожачким суседима, познаницима и пријатељима, без сумње су и деловали на њих, и учинили су то, да се међу свим Словенима, а напосе међу Русима, створило такозвано *словенско двојевеље*, које је трајало више од три столећа, а против кога се католичка црква свим силама борила. За то време, међусобним утицајем хришћанске и старе незнабожачке вере Старих Словена, створило се нешто треће, створило се похришћанено незнабоштво, боље, наше *Расно Словенско Хришћанство*, дубоко проткано обичајима, култусима, па и божанствима старе вере. Да је било у великом броју хришћана међу Словенима служи нам за доказ и ставак Несторов, у коме се прича, како је Олга молила Свјатослава да се покрсти, а он то није хтео, јер ће му се, вели, ругати другови, а даље Нестор као објашњење додаје: "ако је ко хтео да се покрсти, не брањаху му, него му се ругаху".

Ако додамо овоме опште познати, и историјом потврђени словенски конзервативизам, у који данас нико више не сумња, још нам је више јасно, да једном тако конзервативном народу није било тако лако натурити одједном једну посве нову веру, за коју он пре тога никад није чуо. Уништити веру и култус Перуна, Световида и Сварога, било је скоро немогуће, нарочито не за тако кратко време, које нам означава Нестор; оденути међутим, та иста божанства у хришћанско рухо, и дати им друга имена (обично хришћанских светитеља) па скоро све остало оставити по старом, било је већ много лакше. Крсна слава, Бадњак, Божић, даће, кољиво у очи Св. Николе, божићни и славски колачи, ватре у очи Лазареве суботе, венци на Ивањ-дан, ивањски кресови, све су то докази испреплетености незнабожачке и хришћанске вере код Словена. Слободно би се могло рећи, да је Хришћанство накалемљено на стару веру Словена, и да је тако створено наше *Расно Словенско Хришћанство*, и само се на тај начин тако укоренило и до данас одржало.

Према томе, сумњати у забелешку о неком божанству, чије се име сачувало до данас у фолклору, или сумњати у неки обред или обичај, који се до данас одржао у хришћанском рухо, посве је неоправдано.

Не желимо зато рећи ни то, да треба веровати свакој забелешци старих хроничара. *Свака она забелешка, коју потврђује данашњи фолклор, црквени обреди, народна прича и нар. песма, данашњи језик, или етимологија њезине речи тачна је, и не треба у њу сумњати.* Ако трагове некога божанства или култуса имамо до данас сачуване, несумњиво је да га је било и онда, када је дотични хроничар то божанство или култус забележио. Али ако још увек има места каквој сумњи, то онда треба сумњати у оригиналност тога божанства или култуса, или чак и у

оригиналност Словенске митологије у опште. Ова би се сумња могла рашчистити упоређивањем наше митологије са митологијом народа, за чију се позајмицу неко божанство и култус сматра, или, под чијим се утицајем мисли, да се наша митологија развила. Међутим, сви ми знамо, да су и Словени и Германи и Римани и многи други европски народи уопште, чланови индоевропске групе народа, и да су према томе, у својој прадомовини имали једну заједничку веру. Трагови те старе индоевропске религије, налазе се у религијама свих европских народа. Сличности, дакле, између религија појединих европских народа не треба одмах сматрати као неки утицај, позајмицу или неоригиналност.

Оно, што код старих хроничара није веродостојно то се одмах и на први поглед види, јер ту забелешку не само да не потврђује, фолклор, етимологија речи, народна песма и приповетка, него ју још и негира. Такво је оно место у Хелмолда где име Световида изводи од *Sanctus – Vitusa*, о чему ће бити касније говора. Утицај, или боље рећи, сличност између појединих божанстава и култуса балтичких Словена и Северних народа не треба порицати, али исто тако не треба сумњати ни у оригиналност Словенске митологије у целини. Јер напokon, ако ћемо да поверујемо, да је Словенска митологија, под јаким утицајем Германске митологије, онда слободно можемо да тврдимо и обратно, јер ту онда питање аутохтоности Словена или Германа у Европи решава спор. Аутохтоност ипак у Европи по многим ауторима припада Словенима. /Smolik: "Slovenské, hroby v Horném Bavorsku" 1881; Hell-wald: "Die Ethnologie der Balkanländer", 1878; Zaborowski: "Les Slaves de race et de leurs origines", Paris 1900. itd./

Да, напokon, проговоримо коју и о односу вере Варјага и Руса – који дођоше са својим поглавицама Руриком, Синеусом и Трувором, и завладаше словенским земљама – према вери старих Словена. Варјази дођоше међу Словене са својом вером, идолима и обичајем да граде храмове. Али у доба кад су Варјази дошли већ су и Словени имали своје богове јасно окарактерисане, али без свештеничког реда, без статуа и религијских центара.

Без сумње су под утицајем Варјага започели Словени дизати идоле и зидати храмове. /L. Niederle: "Manuel de l'antiquité Slave", tome II. La civilisation, Paris 1926./ Дакако, у доба хроничара већ су све разлике словенске и варјашке вере нестале, и постојала је само једна вера и једна митологија. О утицају Варјага може дакле бити говора само онда, кад је реч о храмовима, идолима и свештеницима словенских божанстава.

Посматрајући /L. Niederle: op. cit. pg. 126./ цивилизацију Словена у потпуности у епоси, која је претходила покрштењу, са околином и свим народима уопште, тешко је рећи, да су једини Словени од свих Индоевропљана остали толико у позадини у својој религијској еволуцији, и да једини они не имађаху систем богова, храмова и култуса. Веле да је наш Перун исто што и немачки Тор; Дажбог, Стрибог, Велес да су трансформација Одина; Мокоша да је германска Фреја. Осим тога што се на раван начин може тврдити и обратно, сама имена Перуна, Дажбога, Стрибога, Волоса и њихова етимологија потврђују домаћу концепцију њихова постанка, којој су касније, као што рекосмо, придодате само неке појединости у култусу.

Критицизам модерних европских научењака, а напосе словенских митолога, срушио је многе чланове словенског Олимпа, и од великог броја словенских богова, које још и Шафарик /Šafarik: R. R.: "Slovenské Starožitnosti", II sveska, II izdawe Prag. 1863./ у своме плану за Словенску

митологију набраја, остао нам је тек малени број божанстава, али су ова аутентична и без страног утицаја. /L. Niederle: op. cit. pg. 126./

Доста дуго се веровало, да се у Словенској митологији налази аријски дуализам богова, те је према томе у њој читава дуалистичка система била израђена. Повод овоме дало је име Црнбога, којег спомиње Хелмолд. На супрот Црнбогу стављен је Белобог, који се спомиње у *Mater Verborum-u*, затим у Померанији у имену двеју гора Чернобога и Белбога крај Будишина; и на основу ових двају богова, представника светлости и таме, добра и зла, израђен је тај дуалистички систем у Словенској митологији. Међутим, он се ускоро срушио, јер доказа да је постајао неки Белобог (и ако су Белбога додавали као епитет Световиду /Гиљфердинг: Ист. Балт. Слав./ није било, а све се више увиђало да у Словенској митологији нема аријског дуализма, у пуном смислу тога назива.

Словенска митологија је политеистичког карактера али зато ипак има једно врховно божанство, једног бога богова, коме су потчињени сви остали богови.

Карактеристично је за Словене и то, да имају уз пансловенска, опште позната и штована словенска божанства, и локална божанства појединог племена или града, које дотично племе или град изнад свега обожава.

II

Извори за Словенску Митологију

Извори за Словенску митологију нису малобројни. Тешкоћа пак у стварању једне одређене Словенске митологије лежи у томе, што нам ни један извор не пружа довољан број података, да би из њих могли да добијемо слику наше митологије у опште и у целини њеној. Извори нам редовно описују само поједина божанства.

Немих споменика има врло мало. Има их заправо доста, али не може да им се докаже оригиналност. Веродостојним немим споменицима сматрају се идоли у Прилвицу, идол Световида збручког, /L. Niederle: op. cit./ а нада све, по својој сигурности и новином важи, археолошки проналасци Световидова храма на месту старе Арконе. Проналаске ове открио је Карл Шухард, директор музеја у Берлину, а састоје се у рушевинама Арконе и из пиједестала статуе Световида, великог бога балтичких Словена.

Кад је реч о врелима, писаним на било којем словенском језику, на првом месту и по својој важности и сигурности долазе руска врела. Коликогод да су она важна, ипак су по броју својих података руска врела и сувише оскудна, и тешко да би се у недостатку забележака страних писаца, које су куд и камо бројније и детаљније, могло добити за Словенску митологију оно што се данас има. Међу руским врелима је најглавније и најопсежније врело Несторова хроника. Несторова хроника представља неоцењиву вредност не само за Словенску митологију, него и за старију руску историју.

Несторова хроника спомиње нам неколико пута некога Бога увек пре Перуна и свих других богова, као да га најважнијим држи и сам летописац, па Перуна, бога грома и Волоса, бога стада. Сем ових, које је летописац мање више посве тачно описао, Несторова Хроника нам спомиње и Дажбога, Стрибога, Семоргла и Мокошу, кад прича о идолима кнеза Владимира, а тризну и могилу, кад прича о кнегињи Олги.

Ипаћевски рукопис, даје нам нарочито за Сварога и Дажбога врло интересантних података. Он заправо и јесте извор за Сварогово првенство на Словенском Олимпу. Још важнији од Ипаћевског рукописа је епос "Слово о полку Игореву", који нам поново спомиње Дажбога, и ветрове, унукe Стрибогове. Да поменемо и Новгородску хронику, која нарочито потанко описује уништење светилишта и кипа Перунова. Сем ових најстаријих руских споменика, који су уједно и најпоузданији, има велики број споменика из XIV, XV, и XVI века, које је открио Грегор Крек, а који су исто тако веродостојни.

Чешки су извори куд и камо малобројнији а и несигурнији. Kosimus Pragensis, чешки хроничар XII века у погледу података о Словенској митологији, савршено је резервисан, па и кад мора да спомене неко словенско божанство, он употребљава класична имена. Из целог његовог списка "Fontes rerum bohemicarum" може се посве јасно за митологију разабрати само то, да су Чеси обожавали идоле. Далимилова хроника у стиховима не расветљује ништа од онога, што је наговестио Козма у својој хроници, која је Далимила служила за узор, а из које је он много што шта и преписао. Из ње ипак разабрамо да су Чеси стан мртваца звали *Нав*. Ни Пулкавина хроника из XIV века не разликује се много од Козмине. Она нам открива један идол са три главе, кога су обожавали Словени и Саксонци. Идол се налазио у Бранденбургу.

Пољски извори још су мање поуздани од чешких. Галусова хроника, из почетка XII века, у опште и не говори о незнабожачком добу Словена. Хроника учитеља Вићентија, на длаку следи Галуса у погледу наше митологије. Коликогод да се архиепископ Длугош (*Longinus*) у свом делу "*Historia Poloniae*" трудио да изнађе словенске богове, а изнапао их је свега шест, и упоредио их са римским боговима, ипак се његовим исказима врло мало важности може и сме придати, јер је његова историја написана у XV веку, а Пољаџи већ 965. године примају Хришћанство. Више до 400 година је и сувише велики размак у времену, да се ма шта поуздано може упамтити од старе вере. Са Длугошем би завршили споменике словенских хроничара. Тешко би било, ма шта одређеније рећи о Словенској митологији само на основу ових овде набројаних извора, док су нам несловенски извори, који су куд и камо одређенији и многобројнији, од неоцењиве вредности и неизрециве помоћи у томе погледу.

Страни хроничари, пишу са већом сигурношћу, са више знања и података, а што је најглавније, у већини случајева они пишу без икаквог колебања о вери Старих Словена. Међутим, и они као и Нестор, не могу да се покаткад уздрже од презрења према незнабожачким Словенима, и мржње према тим непокрштеним "дивљацима". Ако не сметнемо с ума, да је неколико њих платило главом своју мисију покршћавања, а међу њима и владика Јован, који је принесен на жртву Радгосту, како то вели А. Бременски; и ако водимо рачуна о томе, да је епископ Бернард испребијан враћен из Волиније; да су два претходника Сакса Граматика погинула међу Словенима, биће нам јасно од куда потиче та мржња према Словенима.

И ако је првом од страних хроничара Адаму Бременском, канонику Бременске катедрале, из XI века, принцип, да се у описивању Словена не задржава на незнабожачким стварима, ипак он у описивању града Ретре спомиње и храм, подигнут у част демона, од којих је први Радигост (*quorum princeps est Radigast*). Адам Бременски се ипак не устручава да призна и лепе особине Старих Словена. Најважнији извор за историју Словена у Средњем веку је *Chronicon Slavorum*, дело Холштинца Хелмолда, свештеника цркве у Либеку и пароха парохије у Бозау, око језера Плена, у земљи Словена Вагринаџа. Главни предмет његове хронике је преобраћање Словена у хришћанство. Извори су му његов претходник А. Бременски, предање, приче славенских стараца, и лично искуство за време појединих мисионарских похода међу Словене. О вери словенској прича више од А. Бременског, са више података говори о култусу Црног бога, Провена и о идолу Подага, а затим о храму у Ретри, о богу Радгосту и богињи Полабљана Сиви, напоскон о Световиду Арконском, чије име доводи у везу са именом корвејског калуђера Светог Вида.

Трећи хроничар Титмар, био је каноник у Магденбургу у XI веку. Причање своје почиње са IX веком. Он нам износи имена појединих светих места као што је света шума Жутибор (*Zutibore*), спомиње неку безимену словенску богињу, чију су слику Љутићи носили на својој застави. Зна да су Словени имали идоле, и описује и Радгоста и Ретру. Спомиње у храму међу многим другим идолима само Сварожића. Вели да сваки крај има своје божанство којештује.

Данац, Сакс Граматик, свештеник, у свом делу: "*Gesta Danorum*" даје нам једини докуменат о борби рујанских Словена са Данцима, о Аркони, о Световиду, његову храму и култусу и напоскон о његову уништењу. Драгоцене податке даје и о Руђеvidу, Поревиду и Поренуцију, затим о жртвама и пророштвима словенским. Уз Сакса ваља нам споменути Книтлинг Загу (историју

Книдових потомака), која потврђује причање Саксово и допуњује га божанствима: Турипида, Пизамара и Црноглава.

Калуђер Ебо из Бамберга 1151. или 1152. године написао је своје дело: *Vita Ottonis* (Живот Отона). Њему се може веровати у оно што прича, али се ипак не сме заборавити да је и Ебо средњовековни калуђер. У И књизи с обзиром на нашу митологију пише, како је владика Бернар покристио становнике града Јулина, и научио их да своје мртве сахрањују у гробља, а не по шумама или пољима; рекао им је да више не међу штапове над гробовима; да не подижу храмове за идоле и да не враћају више. Жреци репише да убију владика, и донесоше један идол бога Триглава те га сакрише у шупљину једног дрвета. II књига Ебова прича нам како се народ површно покристио, и како се на први традиционални празник вратио паганизму. Штетин и Јулин имађаху сваки по три планине: на највишој стајао је идол Триглава. По једној причи ти идоли имађаху одело и украсе. У Хозегеву (Гуцков) нашао је Отон величанствене храмове, који су коштали 300 таланата. Отон поруши идоле. Волови одвукоше све уништене идоле на ломачу. У Штетину описује Ебо неке високе пирамиде. Затим спомиње неку леску која је, изгледа, била посвећена.

Други биограф Отонов, Херборд, даје нам за Словенску митологију појединости, које су Ебу биле непознате. За Померанце вели да су вероломни и свирепи. "У њих је", вели, "било свештеника и храмова" (*continae – fama*). Задржава се на описима храмова и спомиње благо које припада храмовима. Један идол Триглава отео је владика из контина и послао га у Рим. Помиње неки храст и свети извор уз храм. Прича о некоме коњу и његовој важности при гатању. Један жрец, који је чувао ову животињу, није хтео да се покристи ни онда када се цела варош покристила. Описује разорење свих идола и храмова незнабожачких, и помиње гостопримство и поштење Померанаца. Херборд се сећа жреца, њихова непријатељства према Хришћанству и њиховог неуспелог одуширања. У Хологосту налази храм бога Жеровита (Геровит), који се, вели он, латински зове Марс, и свети штит тога бога, а у Гуцкову (*Gozgaugii*) открива величанствени храм, који су незнабошци нудили за хришћанску богомољу, само да би храм сачували од пропасти. Штетин се опет поново вратио делимице у паганизам, вели Херборд, и указује на напоре жреца, да народ распале против владике Отона.

Безимени неки калуђер Прифлинског манастира написао је III биографију Отону. За нас је из ње важно само излагање о култусу Триглава и коњу, који служаше за гатање.

Да споменемо и некоје византијске писце, међу којима је на првом месту озбиљан историк Прокоп Цезареј из VI века. У свом делу "*De bello Gothico*" (о Готском рату) вели он да Словени верују у једног највишег бога, који производи гром; да верују и у реке и нимфе, и да не знају за судбину (t. III. S. XIV).

Леон Ћакон и Константин Порфиригенит по својим подацима за Словенску митологију од мањег су значаја.

Арапски писци Фадлан, Ибн-Даста и други, колико год да су прецизни, нису посве јасни. Не знамо да ли се њихове забелешке односе на Варјаге или Словене.

III Литература о Словенској митологији

Поводом свог извештаја за Ригерову Чешку енциклопедију, још 1870. године рекао је Ербен: "Словенска митологија је једна најтежа грана славистике. О њој се много писало, али осим неколико добрих чланака о појединим питањима, кош се једнако очекује један одређен рад у целини".

Од појаве првог руског митолога Кајсарова, који је својим делом /Kajsarov: Versuch einer Slavischen Mythologie in alphabet .. ner Ordnung" Gotingen 1803./ потакао Добровскога, те је изрекао онај чувени мементо будућим митолозима и ако сам није био митолог, а који гласи: "Саветујем будућим митолозима, да се не ослањају на позније писце, већ да уза сваки чланак наводе најстарије споменике", па до данас написано је много дела о Словенској митологији, а још више расправа и студија, које су растурене по разним часописима. Изузевши Шафарика, који је написао тек само програм /Шафарик: Slovanské Starožitnosti" II izd. Праг. 1863./ за ненаписану своју митологију, ваља нам од тих многобројних радника на пољу Словенске митологије, том, мора се признати, најнезахвалнијем пољу рада, на првом месту споменути Хануша, који за своје дело /I. J. Hanuš: "Bajeslovny kalendar slovensky čili pozustatky pohansko-svatečnych obraduv slovenskych", v Praze, 1860./ "Војесловны календар" нарочиту пажњу заслужује. /G. Krek: "Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte", Graz 1887, II ed pg. 416./ Писац је у облику календара изложио све незнабожачке празнике почевши од зимског обратника до пролетње равнодневнице, а одавде до летњег обратника, и напоскон до јесење равнодневнице. Раније дело /I. J. Hanuš: "Die Wissenschaft des Slavischen Mythos" Lemberg, 1849./ Ханушево од много је мање вредности. 1866. године јавља се велико дело Афанасијева, /Афанасјев: Возрение Славјан на природу", Москва 1866. III свеска./ које ни до данас није ништа изгубило од своје вредности. За дело Котљаревског о погребним обичајима Словена /Kotljarevskij: "O pogreblajnych obyčajach jazyčeskych Slavjan", Moskva 1868./ не може да се докаже, да се обичаји, у њему описани, односе мање на Варјаге него на Словене, па се чини да му је сав труд узалудан. /Л. Леже: "Славенска Митологија", прев. Р. Агатовић, Београд, 1904. стр. 10./ Поводом критике невреднога дела Фаминчинијева /Famincyne: "Božanstva drevnih Slavjan", Petrograd, 1884./ дао је Јагић савет митолозима, да буду на опрезу од злоупотребе фолклора и страсти, да се свуда виде сами митоси. Намеравајући да и сам коју проговори о Словенској митологији, писао је Крек у Архиву за Словенску филологију: "Што се тиче Словенске митологије до данас постигнути позитивни резултати ни најмање не одговарају утрошеном времену. Нико боље стање то не може схватити него онај, који би предузео да одбаци све оно што припада хаосу противречних хипотеза основаних најчешће на расуђивању или на а priori". Сабивши Словенску митологију на врло малени део свога опсежног и лепог дела, /Крек: оп. цит. стр. 378-440./ Крек ипак није поступио посвема према ономе што је 1878. године у Архиву рекао. Његова Митологија изузевши материјал на основу кога ју је извео чини најмањи могући резиме Словенске митологије.

И Махал у свом делу /H. Machal: Nákres Slovanského bajeslovi", Praha, 1891./ једва 60 страница посвећује митологији, и ако му је дело наштампано на 220 страна. Да споменемо и дело Луј Лежеа, у преводу Рад. Агатовића 1904. године, који је далеко од тога да буде без мане, а

по коме смо израдили II и III поглавље овога рада. Осим ових дела имаде их још један велики број, као што су дело Т. Маретића /Т. Маретић: "Славени у давнини", Загреб, 1889./ Брикнера, Јагића у Архиву за Словенску филологију, па Веселовског и Гиљфердинга. /А. Гиљфердинг: Ист. Балт. Слав./ Многобројни чланци и студије као на пример Срезњевскова студија о Светилиштима словенским, или она Ербенова о космогонији Словена, па чланак Кипричинова, представника реакције и скептицизма у Словенској митологији; уз ове, радови нашег проф. Н. Нодила, у Раду Ј. А., и студија Д-р В. Чајкановића у Етнографском Зборнику, расветљују донекле овај доселе тако танани део наше давне прошлости.

И уза сва та многобројна дела још се увек чека један одређен и прецизан рад. Током прошлог века, па ево и овај век, писало се, радило се и конструисало, па је онда делимично нешто и падало пред реакцијом скептицизма у Словенској митологији. Било је тренутака када се услед узалудног посла одушевљење појединих митолога претварало у разочарање, а вера се претварала у скептицизам. Падали су и однекуд наједном опет васкрсавали нови Олимпи словенски, као онај у Пољској, који је настао позајмицама из апокрифних књига хришћанске књижевности. Нарочито су читаве Олимпе, и права чудеса од појединих словенских божанстава однекуд налазили Немци. Тако нам Vollmer даје у свом делу /Vollmer: Vollst. Wörterbuch der Mythologie aller Volker. II Stuttgart 1859./ снимке кипова Световида и Јаревита и то тако дивне, да их ни старогрчки мајстори не би лепше извајали.

Ни опсежно, и силно по својој ерудицији, а по времену најновије дело Л. Нидерлеа, ни издалека није скинуло са дневног реда, нити је испунило у питању Словенске митологије празнину која се осећала, и која се још увек осећа.

Л. Нидерле у одељку "Словенска демонологија" мисли да се религија Старих Словена састојала у обожавању демона, и да су се тек касније поједини демони уздигли до култуса бога.

Нидерле нам при обради појединих божанстава даје само малени регистар споменика, и у неколико речи свој суд о дотичном божанству. Резултате научног испитивања етимологије имена словенских богова редовно изоставља, а то значи велики недостатак.

Колико год да је варљива етимологија речи, ипак је она потребна; а ако њене закључке потврђују споменици, или заостаји у фолклору, она је редовито посве тачна и сигурна.

IV Врховни Бог

Веровање у врховно божанство, у бога богова (*Deus deorum*), постојало је још у индоевропској заједници свих европских народа, а изражено је у санскртском језику са речју: *Dyáuš pita*. /Л. Нидерле: оп. цит./ Ово надбожанство задржало се у митологијама свих европских народа и то код Грка под именом *Zeus Pater*; код Римљана *Juppiter*; код старих Германаца *Tuiz*; код старих Немаца *Ziu*. То врховно божанство налази се и у митологији Старих Словена под именом Сварог или Перун.

Ниједан од многобројних извора за Словенску митологију не спори нам веровање Старих Словена у једно пансловенско врховно божанство, а разилазе се пак извори једино у томе, што једни извори држе Сварога, други Перуна, трећи Световида или Сварожића за тога врховног надбога словенског.

Прокоп Цезареј вели нам за врховног бога ово: "Словени верују да постоји један бог, који производи гром, и који је једини господар васионе; они му жртвују марву и друге сваковрсне жртве. Не знају за судбину и не допуштају, да она игра икакву улогу у људским стварима. Кад им услед болести или рата попрети опасност од смрти, они се заветују, ако се спасу, да ће одмах принети богу жртву. И чим се спасу, они то доиста и чине и верују да су том понудом богу себи живот откушили. Сем тога они обожавају реке, нимфе и друга божанства, и за време жртвовања они гатају". /*Prokopios: "De bello Gothico" kw. III. s. XIV. izd. Donn. str. 334.*/

Тврђењу Прокопа, да је врховни бог Словена производио гром, дакле вероватно био Перун, иде у прилог и проналазак руског научењака Афанасијева, који је у једном старословенском преводу легенде о Александру Великом реч Перун нашао као превод грчког Зевса. Али не треба сметнути с ума ни то, да Зевс у Грка није први и најстарији врховни бог. Уранос је прабог неба, који са Гејом (земљом) рађа Кроноса, а тек после овога долази на владу над боговима и људима силни Зевс, муњобија. Сви остали извори, којих је куд и камо већи број, не говоре нам ништа о томе да је Перун био врховни словенски бог.

"Између разних богова, којима приписују власт над пољима, шумама, над жалостима и весељима, они (Словени) не поричу, да један бог заповеда одозго с небеса свима осталима. Тај свемоћни бог занима се само небеским стварима. Сви други имају засебно занимање и свој посао, па се њему и покоравају. Они произилазе из његове крви, и у толико су важнији, у колико су ближи томе богу-богова" /*Helmold I 83.*/ На основу овог Хелмолдовог тврђења, и оних Несторових под 945. и 497. годином, који гласе: "да они Руси хришћани који повреду овај уговор буду кажњени од свемоћнога Бога, а они који нису крштени, да су лишени сваке помоћи Бога и Перуна" или "ако неки владалац (кнез) или неко од народа руског повреди ово што је овде написано, да погине од свога оружја, да буде проклет од Бога и од Перуна као вероломник," не може бити сумње, да је уистину постојало неко врховно божанство, тим пре, што је то заједничка црта митологије свих индоевропских народа.

Могло би се међутим, пасти у искушење и поверовати у утицај хришћанског вишњег Бога на постанак врховног Словенског бога, али нас забелешка Прокопа још из VI века, када утицаја хришћанског на Словене још сигурно није било, задржава да не паднемо у ту заблуду.

Прастворитељ неба, под чијим се сводом све рађа и догађа, праотац земље, светлости и свега рода и плода на земљи, био би по забелешкама Ипаћевског летописа **Сварог**. Тај врховни бог кога Ипаћевски летопис зове **Сварогом**, држао се бестелесним, према томе без икаква дејства на овај физички, материјални свет, али од огромног значаја на вољу њему подложних богова.

"После потопа и кад су се људи поделили на многе "јазике" поче владати Местром од племена Хам, а за њим Јеремија, па Феоста, кога Египћани зваху **Сварог**. Док је овај Феоста владао у Египту, падоше с неба клеште, и људи одмах почеше ковати оружје, јер се пређе бораху батинама и камењем. И овај Феоста издаде закон за жене, да узимају само једнога мужа, да живе уједно, и да се казне блуднице. За то га прозваше бог **Сварог**. Јер пре њега жене се предаваху онима ко их је год хтео, и живљаху као животиње. Ако добију дете, досуђиваху га ономе коме оне хоће говорећи: "Ево твога детета"; и човек просветкује ту свечаност и прими га. Феоста уништи тај закон, и уреди, да сваки човек има само једну жену, а свака жена само једног мужа. Ко би повредио овај закон, био би бачен у једну усијану пећ, да сагори. Зато су га звали **Сварог** и Египћани га обожаваху. После њега владао је 7470 дана његов син, по имену Сунце, кога зову **Дажбог**. Син **Сварогов**, краљ Сунца, који је **Дажбог**, беше снажан човек. Он дознаде да имађаше једна богата Египћанка, и да неко провођаше блуд са њоме. Шћаше је ухватити. Ну не хотећи вређати закон оца Сварога, он узе собом неколико људи, и видевши час кад је она блуд учинила, изненади је ноћу са њеним саучесником; стави је на муке и проведе срамно кроз целу земљу; и тако се у Египту уреди беспорочан живот"...

Важно је с погледом на овај рукопис то, да је он из десетог века, дакле из доба, када је стара вера била још посве свежа у памети народа. Још једна врло карактеристична појединост у Ипаћевском летопису је она, где се изричито каже: "и тако Сварогом називаху Стари Словени небо".

Ако се сложимо с тим, да је вера старих Словена потпуно природна, да је сав њен култ произишао из природе, /N. Nodilo./ и да се она састоји из обожавања неба и природних сила, морамо се онда безуветно сложити и с тим да је небо поврх свега и изнад свега, да је оно нешто што се не може ухватити ни достићи, а ипак да све својим пространством обухвата. Под његовим сводом су Сунце, Месељ, звезде, облаци и муње. Небо је (бар на око) поврх свега тога, оно све окружује. Пошто је немогуће доказивати неприродност словенске вере, а на основу толиких сведочанстава старих хроничара, Сварог или бог неба, био би онда Уранос словенског Олимпа; он би био праотац светлости и топлоте. Сварог је у наведеном Ипаћевском летопису превод грчког Хефаистоса, па је то навело неке научењаке на помисао, да је реч Сварог постала од глагола *сварит* /Jagić: Archiv IV 412./ што значи ковати; неки пак не држе Сварога аутентичним словенским богом, већ сматрају да су га у Русији донели Варјази /Ibid, IV. 412./ и да су га тек касније сви Словени обожавали.

Држати међутим, Сварога неком врстом трансформације Перунова имена или својстава, а небо простором, у коме Перун влада, значило би подредити Сварога Перуну. Међутим, на онај

исти начин, на који се небо може узети као владавина Перунова, може се још куд и камо пре небо узети и за простор Сунчеве владавине, јер само малени број дана у години грми и киша пада, док се Сунђе сваки дан небом креће.

Јасних доказа ни за једну ни за другу тврдњу немамо. Етимологија речи, разјасниће нам донекле још више ово божанство. Етимолошка тумачења Сварогова имена многобројна су и врло различита. Најзначајнији рад у том погледу јесте Креково довођење имена Сварогова у везу са санскртском речју svar.

Име Сварог аналисаћемо на корен речи Свар и наставак ог који је обичан у старом језику као на пример: *čert-og* значи дворана; *brl-og* значи стан медведа; *vrtl-og*; *krt-og* итд. Остаје нам дакле да протумачимо још корен речи "svar". Овај се корен може извести из индоевропског "svar" што значи сунђе; отуд у зендавести *hvare* – сунђе, сјај; у санскртском svar – сунђе; а отуд и наше божанство **Сварог**, које прво значи место Сунца, дакле небо, онда персонификовано значи и самог бога неба, бога Сунца. Овај Бог је уколико бог Сунца и светлости, утолико и бог богова и господар свега, дакле први над свима. Он је исто што и грчки Уранос (у вези са санскртским Varuna што значи небо). У егзистенцију једнога божанства, као што је Сварог, не треба сумњати. Овде може бити говора само о томе, да ли су сви Словени тим истим именом звали бога неба, или су га само Руси и Пољаци тако звали, а остали Словени пак друкчије. /L. Niederle: op. cit. pg. 140./

Многобројни споменици наводе нам Сунђе и ватру као синове бога Сварога, а Јужни Словени сматрају Месеј као трећег брата Сунца и ватре, а звезду Даницу као једину њихову сестрицу. И тако је на пр. у нар. песни "Сунђе и Месеј просе ђевојку", по којој се девојка удаје за Месеј зато што он има својте доста, и што ће имати "Даницу за заовицу". А у песни "Сунчева сестра и Папа тиранин" вели се: "Да он узме сунчеву сестрицу – Месечеву првобратучеду – Даничину богом посестриму". И песма "Сунчева сестра и Цар" вели: "Ја сам Сунцу рођена сестрица – а Месеју првобратучеда". /Српске нар. песме – особито митолошке. Издање Нар. Просвета, Београд, ред. М. Ђурић./

Кад се спомене син или сестра некога бога, одмах долази у питање генеалогичка словенских божанстава која је врло неодређена, и коју је врло тешко установити и доказати.

Бога Сварожића спомиње неколико извора и то обично под именом његовим замишљају огањ. "Моле се огњу (ватри) и зову га Сварожићем", /Тихонравов: Летоп. русск. лит. и древи IV 3. пг. 89./ вели један споменик из XIV века; – "... а други у Сварожића верују" /Ibid, pg. 108./ наводи један споменик из „V века; -"... и молећи се огњевима зову их Сварожићима" /Ibid, pg. 92./ каже исти споменик; – "... и огњу Сварожићу моле се". /Ibid, pg. 99./ Чак и из XVI века налазимо један извештај који нам спомиње Сварожића, он гласи: "... и моле се огњу зовући га Сварожићем". /С. А. Хр. Востоков: Слов, цркв. слав. јаз. II пг. 228./

Сем ових руских споменика и Титмар нам спомиње Сварожића, кад прича о Радгостову храму код Редаријана. "У унутрашњости храма", вели Титмар, "налазе се слике богова кичицом рађене; имена су им урезана; на глави им шлем, покривени су оклопом, те изгледају страшни. Први од њих зове се Сварожић (Zuarasici) и сви га ови народи поштују више него све друге. Овде се чувају и заставе и износе се из ових светилишта само у случају ратнога похода. Тада њих носе пешаци". /Titmari Hr. VI. 17./ У писму Брунона краљу Хенрику налазимо ставак: "На који начин

(како) се слажу Сварожић (Zuarasiz) ђаво, и свети Мауриције наш и ваш вођа". /А. Bielevski: Mon. Poloniae historica I 226 Epist, Brunonis ad Henricum regem./

У егзистенцију Сварожића не може се сумњати код толиких споменика, који нам наводе име његово, а који су потпуно достојни да им се поверује. Под именом Сварожића персонификовано је Сунце, /G. Krek: op. cit., pg. 395./ баш као и огањ. Сварогов син Сварожић, који је то име добио по имену свога оца, јесте дакле и бог Сунца.

У наведеном преводу Малалине хронике назива се Сунце Дажбогом, сином Свароговим. Дажбога врло често наводе многи споменици и сем Несторова навода: "И постави (Владимир) Кумире на брду крај двора свога: Перуна ... Хорса, **Дажбога** и Стрибога и Семоргла и Мокошу". /Chron. Nestoris: s. a. 980. s. XXXVIII pg. 46./ На једном другом месту Ипаћевски летопис гласи: "Сунце зову Дажбогом. Сунце цар, син Сварогов, то јест Дажбог". /Ипат. летоп. 1. цит./ – "Сунце чијим именом зову Дажбога. А Сунце цар, Син Сварогов, тј. Дажбог, као што рече песник Омир о њему; то Дажбог, рече, обличи Афродиту која вођаше блуд с Арејем. По смрти Дажбога сина Сварогова царствова"... /Превод Малалине хронике у московском Арх. XV, стол./ наводи опет и познати превод Малалине Хронике. Навод Несторов о уништењу идола, спомиње међу идолима који су уништени и Дажбогов. Дажбога спомиње још један докуменат из XVI века: "А други верују у Стрибога, Дажбога". /Tihonravov: op. cit., IV otd. 3 pg. 108./

Из свих ових споменика лако је утврдити, да је Дажбог у словенском пантеону био бог Сунца и син Сварогов. Неки научењаци /L. Niederle: op. cit. pg. 135./ држе Дажбога као "divitiarum dispensator-a", и мисле да је divitias dans тј. бог који даје богатство. Доводе га међутим, у везу са нашом речју дажд, што значи кишпа, према којој би Дажбог био бог који даје кишу. У прилог тумачења, да је Дажбог и бог кише, има код нас једна врло интересантна нар. песма под насловом "Близанци природе", које карактеристични стихови гласе: (Царици мора долазе синови и по реду јој говоре), Најстариј' је мајци долазио – и овако њојзи говорио: – Ја сам мајко сунце на истоку! – Бога моле у брду чобани. – "Дај нам Боже сунце на истоку". – И средњи је мајци долазио – и овако њојзи говорио: "Ја сам мајко сјајна месечина" – Бога моле путници у путу – "Дај нам Боже сјајне месечине – да видимо млади путовати" – Најмлађи је мајци долазио: "Ја сам мајко ђурђевска кишица – кад ромињам – свак ми се радује – понајвише зелена ливада – на ливади бијеле овчице". /Срп. нар. песме – особито митолошке. Изд. Нар. Просв. Београд, ред. М. Шурић./

Дажбога сматрају даље и за дародавца (Deus dator-a), за локални назив Сварога код Руса. /L. Niederle: op. cit. pg. 135./ Он је бог Сунца, који учини да сазру усеви и буду плодне њиве. Да би се могло посве тачно одредити својство Дажбога, треба прво одредити значење речи бог. Реч бог као додаток придавала се и припадала је разним божанствима као што су Стрибог, Дажбог, Црнобог /Helmold: Chron. Slav. I 52./ итд.

У X веку налазимо ми ту реч подмлађену под речју богу, која је сад већ под јасним утицајем хришћанства, као на пример онај Несторов навод под 945. годином. Не значи то, да под том речју бог, није постојало једно божанство, које је настало још у прадомовини словенској пре расељавања, и за једну епоху раније од свих осталих божанстава. /L. Niederle: op. cit./ Реч бог у томе својству држе филозофи као позајмицу из иранског језика. Хипотеза, да је реч богу

иранског порекла чини се вероватна. Словенско *богу* је санскртско *bhagas*, старо персијско *baga*, фригијско *Zeus Bagaios*, јерменско *bagin*.

Реч *бог* држи Јенко за судбу и отуд изводи богат, убог. По њему би *бог* био дароватељ судбине, будућности људи.

Дажбог је дакле *бог*, који даје обиље, срећу, и све друге лепе дарове људима и природи. И наша народна приповетка спомиње божанство слично Дажбогову имену, кад вели: "Био Дабог цар на земљи, и господ-Бог на небесима". /Ст. Новаковић: Вила II 642, Београд 1886./ Наш Дабог јесте неки зао дух. Постоји код нас изрека "знаће га 'роми дабо" или "изгледаш као 'роми дабо" каже се некоме, кад се унакаради.

Божанство Сунца налазимо још у једном имену, и то у имену бога Хорса или Хорза. Осим оних многобројних Несторових навода, где се уз Перуна редовно спомиње и Хорс, налазимо Хорса и у споменику који је Срезњевски открио, а где се на место имена Хорса налази Аполин. Цео Срезњевсков ставак гласи: "Уклањај се пред богом невидљивим, не преближуј се људима, који се моле Роду, Рожаницама, Перену и Аполину и Мокоши и Перегини, и свим мрским боговима, нити (се приближуј) жртвама мрских богова." Хорса налазимо и у Слову о полку Игореву: "Кнез Всеволод трчао је пре појања петлова од Кијева до Тмуторакана, и пресецаше пут великом Хорсу." По коментарима овај ставак значи, да је кнез стигао у Тмуторакан пре изласка Сунца. По овим ставцима Хорз или Хорс био би одиста бог Сунца, те га онда Јагић с правом држи за исто што је и Дажбог.

Етимологија речи Хорз (Хорс), врло је неодређена. Јасно је да име Хорс није словенско, а доводи се у везу са персијском речју *Khores*, а јеврејском *Cheres* (*phelvi khorsed*), које значи Сунце. Могла би се реч Хорз довести у везу са египатском речју Хорз – Хор, које значи јутарње Сунце.

V Перун

Опште познати словенски бог, господар грома, како га зове Прокоп; словенски Зевс, како га назива Ј. Малала (III 13.) у II веку – бог, кога скоро сваки хроничар спомиње, који се највише одржао у фолклору, приповеци и песми свих Словена, који је оставио трагова на особним именима, на именима села, планина и биљака, јесте бог Перун. Ово божанство познавали су Словени без сумње још у индоевропској епоси својој. Перун представља бурно олујно небо. Он је бог грмљавине и грома, као Thor у Германа, Zeus Keraunos у Грка, Jupiter Fulgur у Римљана.

Забележака и потврда о постанку и бити својој има Перун више него икоји други словенски бог. Под 907. /Chron. Nestoris c. XXI pg. 16./ годином прича Нестор: "И заклињаху се оружјем и Перуном богом својим, и Волосом скотијим богом, и утврдише мир." Под 945. и 971. годином заклињу се Словени, како то видимо у цитату у одељку врховног бога, опет Богом, Перуном и Волосом. 980. /Ibid. s. XXXVI pg. 42./ године вели Нестор: "постави (Владимир) Кумире на брду више свога двора: Перуна од дрвета са сребрном главом и златном брадом, и Хорса и Дажбога и Стрибога и Семоргла и Мокошу", а 988. /Ibid. s. CXLIII pg. 71./ године: "заповеди (Владимир) да привежу Перуна коњу за реп, и да га тако свуку до испод Боричева у оток; затим нареди дванаесторици људи, да га туку батинама. Док су га они тако вукли потоком, некрштени над њим плакаху. Тада, пошто су га тако довукли до Дњепра, баје га у њ. Владимир рече својим слугама: "Ако се где заустави, одгурните га од обале, док не прође водопад, а тада га оставите." Прође Перун кроз реку и избаци га ветар на обалу, која се од тога доба до данас зове "Перунова обала". У једном споменику из XII века: "Цхождение богородици по мукам" /Памјати. стар. Русск. лит. изд. гр. Г. Кушелевим Безбородко III 119. С. Петерб. 1862./ налазимо сличан ставак.

"Sbornik Paisijev" је исто тако од врло велике важности као споменик за Словенску митологију. И он спомиње оне богове које и Нестор, који су, изгледа, били познати сваком Русу. Ставак који нас интересује гласи: "И верују у Перуна и у Хорса и у Мокошу и у Сима и Ргла и у Виле... Моле се... Вилама и Мокоши и Симу и Рглу и Перуну. – Почеше жртве приносити Роду и Рожаницама пре (него жртвоваху) Перуну богу њиховом... И по светом покрштењу Перуна одбацише... Моле се њему проклетоме богу Перуну и Хорсу и Мокоши и Вилама."

И споменик XIV века "Kirillo Belozarskij monastir" /Налази се у библиотеци Петроградске Духовне Акад./ врло је значајан. Он гласи: "Верују у Перуна и у Хрса и у Сима и Ргла, и у Мокошу и Виле; и они се моле огњу и Вилама, Мокоши, Симу, Рглу, Перуну, Хрсу, Роду и Рожаницама и свим проклетим боговима њиховим. И тим боговима жртве приноси и чини словенски народ... Вилама и Мокоши, Диви, Перуну, Хрсу, Роду и Рожаницама... тј. Словени су почели постављати трпезу Роду и Рожаницама пре него (поставише трпезу) Перуну богу њиховом..." завршетак овог ставка је као и у већ наведеном Пајсијевом зборнику.

"Sofyskij Sobor" /Ibid./ из XIV века, који се почиње скоро истим речима, као и претходна два споменута ставка, има нарочито карактеристичан завршетак: "али и сада по појединим покрајинама моле се њему проклетом богу Перуну, Хрсу, Мокоши и Вилама."

Споменик "Kirillo-Belozarskog monastira" садржи међутим још једну нову појединост кад вели: "И почеше жртвовати муњи и грому и сунцу и месецу, а остали Перуну, Хурсу, Вилам и Мокоши". Кад се Владимир вратио са војног похода у Кијев: "Поруши све идоле, Перуна, Хорза, Дажбога, Мокошу, и остале кумире", прича Нестор. Напокон у Споменику **"Слово нѣкојего цхристољубьца и ревнрителеа по правѣ вѣјѣ "** "видимо колико је дубоког корена ухватила стара вера:" а то су Хришћани који верују у Перуна и у Хорса и у Мокошу и у Сима и у Ргла и у Виле – Моле се – Вилама и Мокоши и Симу и Рглу и Перуну и Роду и Рожаницама. /А. Востоков: Описание русск. и словен. рукоп. Румјанцовскога Музеума С. Петерб. 1842, рд. 228-229./

Име Перуново задржало се на многим стварима у појединим покрајинама словенским као: Перуња вес, Перуњи врх, Перунова гора, па планина Перин (у Бугарској), Перун брдо, Перунова дубрава (у Хрватској), Перуновиј дуб (у Руса), **Piornu** (у Пољака) затим Прохи (у Полабских Словена) па напокон особна имена као: Пиорунц (у Пољака), Перенит, Пересвет (у Руса), /Св. М. Морощкин: Славј. Именослов С. Петерб. 1867./, Перован (у нас) итд.

Полапци имају и Перендан, а ми Срби цвет перунику, који се зове још и богиша.

Оволики број споменика имена Перунова сведочи нам не само то да је Перун постојао, него нам сведочи и то да је он и опште познати словенски бог.

Изгледа да су гром и Перун донекле били синоними, а повод за ову тврдњу даје нам поређење словачког: "Паромова стрела в тја!" са чешким: "Хром до тебе!" /К. J. Erben: *Slovník naučný*, VI 276 Praze 1867./ Ова клетва изједначаје нам Парома и Хром, и тиме нам већ по мало одређује функцију Перунову.

"Перкунѣ рекше громѣ" вели летописац Перејесл. /К. М. Оболенскиј: *Летоп. Перејесл. Москва 1851. гл. XXI.*/ и тиме нам још више потврђује горњу претпоставку.

Врло вероватан, а свакако исто тако и тачан податак о Перуну, даје нам Гвањини кад вели: "На овом месту, уздизаше се некада Перунов идол, баш онде где је данас манастир Перун, назван тако по имену овога идола. Он – идол, био је обожаван од Новгородјана. Представљао је човека, како у руци држи огњени камен; сличан је грому, јер реч "Перун" код Руса и Пољака значи гром. У почаст овога идола гораше и ноћу и дању ватара наложена од хростових дрва. Ако се непажњом слугу, који је морају чувати, ова ватра угаси, сви би, без икакве милости били осуђени на смрт." /Gvawini: *Sarmatiae Europae descriptio 1578.*/ Кад би знали још и одакле је Гвањини ову забелешку узео, могли бисмо му сасвим поверовати. У том случају имали бисмо, већ самим овим досад реченим, посве јасну слику о Перуну и његовим својствима. Ови нам подаци ипак прилично јасно одређују Перунов карактер. Придодамо ли томе и етимологију Перунова имена, које је постало од корена речи: пер (у) што значи бијем силно ударам, отуд прати што значи; ударати, и наставка *ун* који означава извршиоца радње; увидећемо да је Перун чисто оличење грома и треса. Он је онај бог, који све удара и крха, а није само бог муње која тек севне. По другом значењу корена речи, наговештена је можда и киша, што се с громом из нагомиланих грозних облака на земљу лије, испирајући и чистећи небо. /N. Nodilo: *Rad J. A. XXXXVIII.*) Словенски Перун упоређиван је често и врло оправдано са индијским **Pardžanjom**, литванским **Perkunasom** и летским **Perkonsom**. Рекосмо да се сасвим оправдано упоређује **Pardžanja** са Перуном, јер ни **Pardžanja** није само бог кише, како се до скоро мислило, него и бог грмљавине.

/G. Krek: *op. cit.*/ Ригведа (V. 83.2) вели: "Ветрови дувају, громови пуцају, зелен ниче, небо се наоблачи, ствара се за свако створење окрепа, кад *Pardžanja* са својим семеном оплоди земљу" А даље "Ричи, грми, дај плода, облећи нас својим пуним воде колима (V. 83.4)." – "Ако, о *Pardžanja*, под руком грома погодиш зликовица све се весели што је на земљи (V. 83. /);" – "Нека би шумне воде великога бесног бика облака земљу развеселиле (V. 83. 9)".

Хелмолд нам спомиње некога бога *Provena* и *Provea*. Ови богови су на сваки начин идентични са Перуном, а Хелмолд их је или криво чуо или криво записао. Сакс Граматик нам пак прича о неком богу Поренутиу, који би могао бити Пореновић, Перунов син. Да би се видело, на каквом месту су Стари Словени гадили храмове Перуну, и шта су сматрали за најдраже обитавалиште Перуна и свих богова уопште, карактеристичан је навод Хелмолдов, који гласи: "Ми одосмо у онострану Славију и уђосмо у једну шуму. Ту, између врло старих дрвета, видесмо храстове посвећене Провену, богу ове земље. Ограђени су били шумском оградом, кроз коју се улазило на двоја врата. У свима селима ове земље има мноштво кућних богова и идола; али ово је место главно светилиште за цео овај предео. Народ, краљ, свештеници, сви ту долазе ради суђења спорова. Приступ у светилиште допуштен је само свештеницима и онима који хоће да принесу жртву, или онима којима прети опасност од смрти, а није им отказано право азила. Јер Словени толико поштују ове своје светиње, да не допуштају, да се непријатељском крвљу окаља ни ходник њихова храма". /*Helmold: Chronica Slavorum, I, 83.*/

Да бисмо могли рећи коју о Перуну у нашој Народној песми, морамо најпре навести наставак оног већ споменутог уговора 945. године између Словена и Грка, који код Нестора гласи: "Сутра дан ујутру Игор сазва посланике (Грке) и оде на брдо, на коме бејаше Перун и ту положи заклетву са свима својим главарима, који беху некрштени: "А Руси хришћани положише заклетву у цркви Св. Илије". – Овај навод летописчев, где крај Перунова кипа ставља храм Св. Илије, и где Св. Илију тако рећи изједначује са Перуном, врло је значајан.

Изгледа да је Перун на Св. Илију натоварио сав терет свога незнабоштва. Питање је сад, да ли је црква утицала на ову замену или није. Неки аутори /*L. Niederle: op. cit.*/ премда сумњају, не могу ипак и да потврде ову замену. Међутим, ако се сетимо дипломатије Цариграда у верској политици, јасно ће нам бити да је црква несумњиво утицала на то да се стара божанства замене хришћанским свецима и да се обичаји заодену у хришћанско рухо. Па не само источноправославна црква, него је и католичка црква утицала на овакве замене. Зар нам ову тврдњу, сем случаја Перуна и Св. Илије, не доказује и покушај да Световида прекрсте и замене Св. Видом; да Волоса замене Св. Власијем и Василијем; да град Јулин доведу у везу с Јулијем Цезарем? Зар није довољан доказ и то што су велики хришћански празници стављени у исто доба кад су биле велике свечаности словенских богова? Зар нам напокон не казује то и пример бога Вотана у Немаца, који је прекрштен и назван Св. Мартин? Овакви поступци, побожне лажи, лукавства и збрке имена /*Л. Леже: op. cit.*/ нису ретка ствар код средњовековних калуђера и свештеника и источне и западне цркве. Према томе можемо посве слободно сматрати Св. Илију као директног наследника Перунова, па према томе и наследника свих његових својстава, а као таквог ћемо га одмах упознати и из наших народних песама.

По нашој Нар. песми св. Илија је громобија; муња и стреле својина су других светаца. Илијин је гром, а он га својом властитом руком баца и њиме удара. Нар. песма вели: Проговара Св. Пантелија: "Удри громом громовник Илија – Удри огњем Огњена Марија – а ја ветром Св.

Пантелија" – Ал говори Огњена Марија: – "Немој громом громовник Илија – ни ја огњем Огњена Марија". – Или: – "Из облака светац проговара: Огњем пали Огњена Марија – Стрелом стрељај Св. Пантелија – Громом удри Громовник Илија" – Или: "Не светкује петка ни недељу – ни Илију који громом бије – ни Марију која огњем пали".

Св. Илију спомиње наша Нар. песма и као кочијаша, који увек на гозби светаца седи на врх софре, баш као и Зевс у Грка. Јекавска Нар. песма (В. књ. ИИ. 22.) пева: "Боже мили чуда великога – гледах чуда прије невиђена – у Павлову светом манастиру – постављени од злата столови – наврх софре громовник Илија..."

И Стари Словени мислили су да грми зато што се Перун вози на колима, баш као и индијски *Pardžanja*, /N. Nodilo, op. cit./ а и наш Св. Илија. Али Свети Илија је у моћи и да пљуском пусти кишу, а исто тако и да затвори небо. У песми "Свеци благо деле" Св. Илија затвара седмера небеса, и удара печат на облаке, да не падне дажда из облака. Ова моћ припада *Pardžanji*, а по дугој етимологији корена речи – пер(у) било би то у Перуново својство. Колико се наша стара вера и наше незнабожачко доба до данас очувало показује нам једна наша нар. песма, где се најдубље незнабоштво титра с хришћанским именима, а која је важна и стога што спомиње небо као својину врховног бога, а Св. Илију зове кочијашем и даје му сем громава и стреле. Она гласи: Хвалила се звијезда Даница: – Оженићу сјајнога месеца – испросићу муњу од облака – окумићу Бога јединога – деверићу и Петра и Павла – старог свата Св. Јована – војводу Св. Николу – кочијаша Св. Илију. – Што се хвали звијезда Даница, – што се хвали то јој и Бог дао, – оженила сјајнога месеца – окумила Бога јединога – одевери и Петра и Павла – старог свата Св. Јована – војводу Св. Николу – кочијаша Св. Илију. – Стаде муња дијелити даре: *Даре Богу небеске висине* – Св. Петру петровске врућине – а Јовану леда и снијега – а Николи наводи слободу – а *Илији громове и стреле*.

У словачким народним песмама налазимо Перуна под именом Парома, који опет као и Перун баца громове. Оне гласе: "*Bouh Parom zaoblacom; – A vidi to nahnévany. Tresk! Zahrmí jej do òela – Hned iz deckem zkamenéla.*" (Ражљућен Бог Паром иза облака, виде то, и наједанпут баца гром и она би одмах скамењена), или једна друга: "*Za onijeg časov Za starijeh Bohov Za Boha Paroma*" (У оно доба, у доба старих богова, у доба бога Парома).

Ваља нам нагласити још једну особину бога Перуна, која се јасно види из свих уговора које хроничари спомињу, а у којима се Словени увек заклињу богом својим Перуном. Перун громом сатире рушитеље уговореног мира и кривоклетнике на народном суду. То је разлог, што се уз сваку заклетву редовно спомиње име Перуново.

Неколико пута споменут је до сада *Огањ*. Руски споменици из XIV и XV и XVI века зову Сварожића огњем. У нашој Нар. песми налазимо редовно уз "громовника Илију" и његову сестру "Огњену Марију". Риг-веда божанство које би одговарало Огњеној Марији зове "Agnis", и значајно је то да Риг-веда прве по реду и најтоплије химне своје управља и шаље богу "Agnis-u".

И ако немамо изричних потврда, или бар не многобројних и детаљних, ипак држимо да је посве природно и да је у суштини саме ствари обожавање огња или ватре, и да је оно постојало и код Старих Словена. Ватре или кресови у очи Ђурђева, Ивана и Петрова дне, па у очи Лазареве суботе, јесу несумњиве потврде наведене тврдње, а заостаји тога култуса.

VI Световид

Божанство, о чијем је месту на Словенском Олимпу, и о чијим је особинама и својствима као и култусу, најмање потребно нагађати, јесте Световид. Но и ако Хелмолд Световида ставља нада све остале словенске богове, ипак је Световид у Аркони божанство секундарног карактера као и Триглав у Штетину или Сварожић у Ретри, /Helmold: Chron, Slav. I 52./ а као надбожанство могао је постојати само у Аркони и међу Балтичким Словенима. Могуће је да је Световид био познат у свим покрајинама словенским, које су биле близу покрајина Балтичких Словена.

Световидово првенство у Балтичким и њима суседним покрајинама није исто онаквог карактера, као на пример Зевсово код Грка, или Јупитерово код Римљана. Моћ Световидова оснива се на политичкој и економској надмоћности Рујна; на вештини и окретности његових свештеника у искоришћавању пророчишта његова. Онога часа, кад је дански краљ Валдемар уништио политичку надмоћност Арконе, кад ју је опљачкао, и кад Аркона није више, као пре, била трговачки центар Севера, нестало је и моћи Световидове.

Споменици о Световиду и његову култусу су многобројни и опширни у хроникама страних хроничара. Хелмолд, Сакс Граматик, па Книтлинг Зага и други споменици потанко описују Световида, његов храм, култус, па начин прорицања помоћу белог коња, њему посвећеног итд.

"Међу многобројним словенским боговима господари Световид (Zvantevith); бог земље Рујана. То је онај бог, чија су прорицања најизвеснија. Други богови су поред њега тек полу богови", /Helmold: Chron. Slav. I 52./ вели Хелмолд, а затим у истој хроници /Ibid, I 6./ казује нам и шта је подлога моћи Световидове: "Поносни су на само име *Св. Вита*, коме су и храм и кип са највећом почашћу посветили нарочито му приписујући првенство међу боговима. И све словенске провинције онде траже пророштва и годишње приносе откупе у жртвама... и дао је (Валдемар, дански краљ) направити онај стародревни кип Световидов који је штовало свако словенско племе."

Хелмолд и Сакс Граматик тврде да је име Световидово постало од Св. Вида, тј. од имена неког хришћанског калуђера из Корвеје. Чини се да Хелмолд и Сакс Граматик уз "најсјајније победе" и "најзначајнија пророштва" и тим довођењем у везу Световида и Св. Вида, желе да објасне моћ Световидову, и да су га признавале све словенске покрајине за бога богова.

. "... Св. Вита, кога ми признајемо божијим слугом, почели су Рујани даштују као бога, сачинивши му највећи кип, и служили су више створењу него творцу. Та празноверица је пак толико код Рујана преузела маха, да је Световид, бог рујанске земље задобио првенство између свих словенских божанстава, сјајнији по победама, значајнији по пророштвима. Зато још и за нашег доба, не само вагрински крај, него и све словенске покрајине су тамо сваке године шиљале *данак*, признајући га за бога богова." /Helmold: Chron. Slav. II 12./

Тај данак, који су, и ако не све словенске покрајине, ипак приличан број покрајина Балтичких Словена, слале храму и пророчишту Световидову, био је као што рекосмо уз политичку превласт Арконе темељ свемоћи Световидове.

Сакс Граматик нам врло јасно и потанко разлаже на који је начин постало име Световидово од Св. Вита корвејског.

"Бејаше наине градски кип нарочитом верском ревношћу грађана штован и слављен са честим службама суседа, али познат под лажним именом Св. Вита." /Saxon Gramm. Histor. Dan. pg. 661./ А даље Сакс наставља: "Када је цар Карло једном победио Рујане и кад им је заповеђено било да светог корвејског Вита, познатог са верских крвних жртава, у данцима штују, пошто је умро победник (тј. Карло) желећи да поново потраже слободу, заменили су ропство са празноверицом, подигавши код куће кип, који су именом Св. Вита означили, почели су њему у почаст, презревши корвејске, сав откуп доносити, тврдећи да не морају слушати спољашњег Вита, када су задовољни са својим домаћим." /Saxon Gramm. Histor. Dan. pg. 828, 829./

Међутим, у овим тврдњама о пореклу Световидова имена нема ни трага истинитости, а види се из свега овога још једном, да се хришћански калуђери и свештеници нису ни мало устручавали од побожних лажи и превара овакве врсте, ако би им то у њиховим настојањима могло помоћи. Како је постало име Световидово, образложићемо на крају овог поглавља, кад буде реч о етимолошким тумачењима Световидова имена.

Нарочито поштовање према Световиду показивали су Словени на тај начин, што су годишње по једног хришћанина, кога су коцком одређивали, њему жртвовали. Исто онако као што су Руси, и остала словенска племена која су становала у данашњој средини Русије, обожавали Перунов храм, у коме је и на смрт осуђени био посве заштићен, тако су и Балтички Словени нарочито обожавали храм Световидов, не допуштајући да се олако куну у њему и не дозвољавајући чак ни у рату, да се било чим упрља приступ у храм. Пророчиште Световидово било је уистину врло познато, и Словени су са свију страна долазили у Аркону, да им се прориче а увек су том приликом по нешто доносили собом за жртву.

Колико је било огромно богатство Световидове ризнице види се из тога, што чак и трговци нису могли ни доћи ни трговати у овој земљи, ако нису претходно нешто скупе од своје робе Световиду жртвовали. Посве је онда природно, што се је дански краљ Валдемар полакомио на толико богатство, и напао на Рујан. У XIII глави II своје књиге прича нам Хелмолд о овом нападају Валдемареву на Рујан, који се десио 1168. године. Валдемар освоји острво, а становници пристану на све што је он тражио, само да би се откупили. Краљ нареди да му се донесе кип Световидов: "Он (Световид) је би први међу свима словенским боговима, онај који је давао најславније победе, који је прорицао најизвеснија прорицања. Тако су виђали још у наше време не само Вагринце већ и све словенске области, како сваке године шаљу дарове на Рујан, називајући Световида богом над боговима. Код њих је краљ према свештенику у малом поштовању, јер свештеник тумачи прорицања, чита судбину. Он зависи од судбине, а краљ и народ зависе од њега. Каткада они принашаху на жртву и по којег хришћанина, и тврђаху, да се боговима нарочито допада хришћанска крв. – Један део злата и сребра отетог од непријатеља сипаше се у Световидову ризницу." /Helmold: Chron. Slav. I 38./

Храм Световидов описује нам Сакс Граматик у детаље. У сред града" вели Сакс, "бејаше једно место, на коме се уздизаше један врло леп дрвени храм, поштован не само по величанствености његова култуса, него и по идолу, који у себи скриваше.

Спољашњост овога храма била је украшена дивним грубо обојеним дрворезом, који представља разне предмете." /Cf. Thietmar, Chron. VI. (Опис храма Редаријана)./ "У њ се улази само кроз једна врата. Око самога храма бејаше двострука ограда; спољна је ограда била покривена црвеним кровом, унутрашња је састављена из застора, које држе четири конца, а са спољном оградом се додириваше само кровом. У згради бејаше грдан идол, много већи него у природи; имађаше четири врата и четири главе, две спреда и две с леђа; и спреда и позади једна изгледа да гледа на десну, а дуга на леву страну. Брада је обријана, коса ошишана, као што носе Рујани; у десној руци држаше један рог справљен из разних метала; сваке године га свештеник пуни вином (или можда медовином); и по стању овога пића, он предсказиваше жетву те године. Лева рука држи један лук спуштен низ тело. Једна мантија покрива идолово тело и спушта се до ногу. Идол бејаше саграђен из разних дрвета и тако вешто спојених, да се саставак могаше приметити тек после најтежег испитивања. Ноге се опираху о земљу, али се не види, како је за њу био утврђен."

"Поред идола" вели Сакс даље, "виде се: једна узда, седло и други разни знаци божанства.

Нарочито се дивљаху једном колосалном мачу, чија канија и балчак беху од сребра и врло значајно изрезани."

И велики празник Световидов описује нам врло лепо Сакс, а нарочито важно у овом следећем одсеку је то, да нас многе појединости подсећају на верске обреде са хришћанским свецима.

"Ево како се светковаше велики празник овога идола. Једанпут у години, кад се сабере летина, скупи се гомила народа испред храма, да принесу на жртву животињске главе, и сви учествују у овој великој религиозној гозби. Свештеник, који противно обичају земље носи браду и врло дугу косу, једини је имао право да уђе у светилиште. Дан пре те свечаности он је брижљиво очистио метлом сав храм, где он такође једини има право ући, пазећи добро, да не дише докле је ту. Кад му је требало да удише ваздуха, истрча на врата, да божанство не би било окужено додиром једнога човечијег даха."

"Сутра дан, кад се скупи свет пред вратима, жрец узме суд из идолових руку, и испитује: да ли се течност у суду смањила од раније обележенога знака. Ако јесте, онда он предсказује оскудицу, сиромаштво у производима у идућој години; у противном случају предсказује изобилност. По овим знацима он унапред обавештава, да ли ће бити мало или много користи од земаљских производа. Затим то пиће од прошле године проспе по ногама идоловим у виду преливања жртве, па напуни рог новим пићем. Одавши кипу поштовање, чинећи да му нуди да пије, почне онда од њега свечаним призивањем тражити свакојака добра за себе и за отаџбину, богатство и славу за грађане. Онда од једном прогута све оно што је било у суду, поново га напуни, па метне у десну идолову руку."

"После овога донесу пред кип један округао и као стас човечији висок колач, посут медом; свештеник зађе иза колача, и пита народ, да ли га виде. Ако одговоре да га виде, он изјави жељу:

да га до године не виде. Ова жеља значи: не да жречева или народна срећа до године буде боља, већ да је догодишња жетва обилнија. Затим поздравља народ у име идола, опомене га, да остане постојан у својој побожности и у принашању жртава, а зато му обећава извесну награду у победи на сушу и на мору."

"Остатак дана посвећен је гозби; једу месо животиња на жртву принесених. Оне их тада наведу и на неумереност. Ну на овим гозбама повредити умереност и трезвеност, значи учинити акт побожности. Сви људи и жене дају сваке године за култус богу по један новчић. Жрецу додељују трећину плена, као да је он допринео победи. За своју службу он има три стотине коња и толико коњаника. Све што се оружјем или крађом задобије, поверава се чувању свештеникову. Он прави заставе и украсе. Пљачку чувају у сандуцима, у којима бејаше доста сребра и употребљене материје."

Према молбама Световиду да до године жетва буде боља, био би и Световид бог који чини да усев узрасте, плод узре, и да тако буде довољно хране човеку и животињи.

Као стуб вере Балтичких Словена, Световид је као и Дажбог бог сунца и светла. Али Световид даје свега у изобиљу само својим штоватељима, а за остале људе, а нарочито хришћане, он је грозни бог рата и пораза. За Словене држи он у десници драгоцени рог, пун слатког пића, за непријатеље Словена приправио је бритки мач. По народном веровању, узјашао би често Световид ноћу свога бељаца, који је њему посвећен, да прогони душмане Словена. Кад се ујутро бељак у стаји пенио и уморан на земљу свалио, знало се, да је Световид на њему сву ноћ јахао. Световид, као што видесмо то из Саксова ставка, има четири главе, свака је окренута на по једну страну света тако да он све види. Ум његов надмашује сва времена; он познаје прошлост, садашњост и будућност, он је прави пророк. Свети бељак је оно биће по којем Световид будућност прориче, а свештеник тумачи.

Пророчанства Световидова вршила су се, вели Сакс, на овај начин: "Кад је реч: да ли треба или не треба предузимати какав рат, свештеници наместе испред храма троструки ред копаља. Затим вежу два копаља косо са шиљцима доле. Сад кад хоће да се крену у рат, најпре обаве свечане молитве, и свештеник доведе коња, да пређе преко копаља. Пође ли он сад при прескакању десном ногом, онда је срећан знак за исход рата; ако пође левом ногом, одмах се окане поласка. Исто тако раде и са походима на море и свима осталим предузећима."

Интересантно би било подвући неке сличности између култуса Световидова и нашег обичаја на Бадњак. Као год што се и Перуну и Световиду палила жртвена ватра од храстових дрва, тако ми још и данас палимо дан пре Божића храстов пањ, бадњак. На бадњак се сипа зрно жита или кукуруза, а на њега се меће воће (јабуке) па се све то пали, као да се некоме жртвује. У исти мах биће нам јасно откуд нам је обичај да се месе божићни колачи, и славски колачи уопште. Па и коледарска песма: "Да окунам коледо – младог бога коледо – и божића коледо" изгледа да више припада Световиду него нашем Божићу. Обичај да се неко сакрије иза колача и пита остале да ли га виде, како нам то описује Сакс, очувао се до данас. У Малој Русији спремају последње вече у години много колача за вечеру. Наместе их један на други пред домаћином на столу, и истерају децу на поље. Они се врате и питају: "Где је отац?" "Зар ме не видите децо?" – пита их он иза колача. – "Не оче". – На то отац – "Да Бог да, да увек тако буде, да имамо увек

толико жита као вечерас." /Етнограф. експедиција у ј-з. Русију; грађу сабрао Чубински, I, III Петроград, 1872./

Приповиједају да се у Херцеговини милају на Божић с чесницама, тј. узму двојица чесницу, па је окрећу међу собом и пита један другога: "Милам лисе" (тј. помила ли се иза чеснице)? Онај му одговори: "Милаш мало". А онај први онда рече: "Сад мало, а до године ни мало" (тј. да роди жито добро, и да тако велика буде чесница да се ни мало не помила иза ње). /Вуков Речник под речју: милати се./

"И нема под небом варвара, који би горе мрзели хришћане и свештенике као Рујани," вели Хелмолд. Балтички Словени уопште, а напосе Рујани, били су помешали религију са политичком слободом својом, и веровали су да покрштење за њих значи и губитак слободе. Отуд толика мржња према хришћанима и толика упорност у својој старој вери. Ма колико пута да су покрштавани Балтички Словени, веру хришћанску све дотле нису примили док нису били политички потпуно сломљени.

О уништењу Арконе и светилишта Световидова прича нам Сакс Граматик ово: "Краљ (дански) бејаше послао Есберна и Свена, да га (храм) разоре. Морали су узети гвожђе, и чувати се да кип при паду не пригњави кога, јер би тада незнабошци веровали да се њихов бог свети... Идол паде... Храм бејаше украшен пурпурном материјом, коју је влага тако искривила, да су од ње све комади отпадали. По зидовима храма беше и животињских рогова. Наједанпут спазише једнога злог духа, како утече из храма у облику једне црне животиње".

"Наредише становницима, да идол увезу конопцима и да га извуку из града. Али, услед каквог верског страха, они заповедише најамницима страним и заробљеницима, да оборе бога, мислећи, да је боље, да ова презрена лица изложе гњеву његовом. Веровали су да ће Њ. Величанство Бог, кога су тако дуго обожавали љуто казнити све оне, који се усуде на њ. дићи руке. Чули су се најразличнији жагори. Једни жаљаху, што се њихов бог тако вређа, други га исмејаваху. Најпоштенији, наравно, стиђаху се, што су се дали за тако дуги низ година заваравати тако грубим култусом. Идол би одвучен у поље, где га је грдна гомила света љубопитно посматрала. Кад би у вече, кувари га разлушаше исекоше у комаде, да њима ложе ватру. Рујани су затим морали предати и све благо, које беше посвећено Световиду..."

И тако је на тај начин као Перун тј. са конјем око врата уништен и Световид, моћни бог Балтичких Словена.

Кад су се овако уништавали храмови и идоли словенских богова, није ни чудо, да нам се није ништа до данас сачувало и ако је било толико велелепних храмова, и толико златом и сребром украшених идола. Па ни комисија 1868. године, која је приликом хиљадугодишњице разорења Арконе установљена са задатком да испита острвске старине, није скоро ништа нашла. Ипак се тврди да је у цркви у Алткирхену кип, који се налази узидан у зиду, Световидов, али тај кип има само једну главу, док ми знамо да је Световид имао четири главе. Овде ваља споменути и идол нађен у Збруку, који скоро посве одговара опису Световидову по Саксу Граматику, и који је, премда му неки научњаци поричу аутентичност, ипак на сваки начин аутентичан.

Етимолошко тумачење имена Световида, још ће нам више расветлити функцију и појаву овог словенског бога. У погледу тврдње Хелмолда и Сакса Граматика о имену Световидову у

вези са Св. Видом важно је то, да А. Бременски, на кога се сви касније хроничари, па и Хелмолд и Сакс, помало ослањају, ни речи не спомиње о неком Св. Виду из Корвеје и његову доласку на Рујан. Кад дакле велимо, да нема ни трага истинитости у тврдњи Хелмолда и Сакса, да је име Световидово постало од Св. Вида, ваља нам изложити етимологију речи, и показати њен прави постанак.

Кад би пристали уз тумачење Добровскога, који реч вит – доводи у везу с речју – витез, што значи херој, јунак, био би Световид свети јунак. /**Г. Крек: op. cit.**/ Ову своју тврдњу доказује Добровски извештајима, који нам Световида у истину и као јунака и бога рата описују. Не можемо се сложити ни са тумачењем Фаминичинија којему је Световид исто што и Света светлост, тј. **реч ВИТЬ** као светлост тумачи.

Никако се не може узети, да је **СВЕТЪ** овде узето у хришћанском смислу, јер не треба да заборавимо на имена – **СВЕТОЛЪКЪ СВЕТОСЛАВ**, где би Свет – имало куд и камо више смисла у значењу немачког – **heilig** – што значи јак, извештан. Крек име Световидово тумачи као моћни дах. Реч – **СВЕНТО** – тумачи он у значењу силан, јак; а **ВИТЬ** доводи у везу са словенским **ВЪ** које у индијском гласи **va** а значи (**flare**) дувати. Отуда је, вели Крек, настало старословенско **ВЪЈАТИ** – **ВЪТРЪ** у литванском **vejas**. Да је ово тачно, мисли Крек да нам потврђују посве јасно извори, и то на оном месту, где се прича, да свештеник није смео да дахне у храму, него је морао да истрчи напоље, кад му је требало даха "да божанство не би било окужено додиром једног човечијег даха."

Луј Леже задржава први део речи **СВЕНТ** и то тумачи као утицај хришћанства, а други део – **ВИТЬ** представља корен – **ВИТ** или – **ВЕТ** – мисли Леже, а тај корен вит – вет значи код њега – "реч". Према томе би по Лежеу Световид био света реч или бог који даје речи тј. савете људима.

Не би ли се име Световидово могло протумачити речју: – свет у значењу латинске речи – **mundus**, – а – вид кореном од глагола видети, пита се преводилац Лежеа, Р. Агатоновић.

Име Световид, вероватно је некада гласило – **всѣто** – вид. што би значило од речи до речи – **СВЕТО** – **ВИД** – тј. онај који види "свет", дакле "све на свету", или боље "који зна за све на свету", и "познаје свет" (**totum universum**). Према томе би анализа Световидова имена гласила овако: **вѣсѣто** – и - **видъ**.

Први део речи изводимо од старословенског заменичког придева **вѣсь**, – **вѣси**, **вѣсе** што значи сав, сва, све. У нашем језику настала је метатеза гласова, и тако је постало од **вѣсь** – наше сав. Тих метатеза гласова имаде доста у нашем језику. Тако на пример: **mogila** – данас гомила; **точак** – котач; **намастир** – манастир; **лажица** – жлица итд.

Именица **вѣсѣтъ**, или **вѣсѣта**, која је настала од придева – **вѣсь** – (св) имала је да значи "све" (свеукупност, васиона, **totum universum**, **das All**). Други део речи (**вјсто** – вид) – вид доводимо у везу са индоевропском речју **-*vid** – што значи видети, пазити. Стари Словени су знање уистину и везивали за чуло вида тј. оно што видим то и знам. Тврдњу ову доказује реч

"сведок". Ако је аналишемо, добићемо елементе: – с – вед – ок: у руском: с – вид – **ѢТЕЛЬ**; у пољском: s' wiad ек. Све те речи у вези су са кореном вид, **вѢД**, што значи "знати". Од индоевропске речи *vid имамо санкртско: "вид" што значи зналац, знајући. У старогрчком исти корен речи Fid (у висини превоја) "oida" значи знам, а (у средини превоја) еидон значи видех; у готском wittan значи *видети* и *знати*.

...

(Напомена приређивача: због старословенских знакова које тренутно не можемо да прикажемо, за сада изостављамо три пасуса о етимологији речи Вид.)

VII Волос Велес

Још ни до данас није наука коначно утврдила да ли је Велес – Волос скотји бог тј. бог животиња, како вели Нестор, или је он једнооки див и бог Сунца, или пак бог подземног света – ђаво.

Срезњевски је први доказивао да Велес – Волос није и не може бити бог животиња и стада, него да је он бог Сунца и вегетације. Ербен доводи Велеса у везу са адјективом велиј **ВЕЛИКЪ** а документује ово тврђење тиме, што вели да су Руси овога бога представљали као једног дива.

Миклошић /Fr. Miklosich: *Etymologisches Wörterbuch, Wien 1886.*/ међутим, држи да је Велес бог стада и мисли да је Велес и његов култус пренет из Грчке од Св. Блазиоса успркос гласовних потешкоћа код те тврдње.

Нестор и сва друга руска врела спомињу нам Велеса увек одмах иза Перуна, а при заклетвама спомиње се само име Перуново и Велесово. Питање је сад, да ли је могуће да су Словени једног бога животиња стављали одмах до моћног Перуна, и да су се њим редовно заклињали?

Лежеова претпоставка да је додатак "скоти бог" крај Велесова имена можда само један погрдни атрибут пун ругла и презрења, дакле нешто што би могло значити бога простака и глупака, (јер руска реч скољ има то двојако значење), врло је вероватна. И није то једини случај да хроничари говоре о Словенима и њиховој вери са презрењем. Сетимо се само оне Саксове ироније, кад прича о уништењу Световидова храма и идола, и вели подругљиво: "Његово Величанство Бог..."; па затим и многих других погрдних епитета и атрибута, које хришћански хроничари придодају непокрштеним Словенима.

Што се тиче довођења Волосова имена у везу са именом Св. Блазиоса из Цезарије у Кападокији, који се нарочито штудује у Бугарској, а сматра се заштитником стоке, очито је да се ту ради о замени имена и својстава, на основу сличности имена, а можда и својстава, која су хришћански калуђери искористили.

Ова замена исто је онаквог карактера као и она Световида и Св. Вида или града Јулина и Јулија Цезара, и као многе друге.

Неки научењаџи мисле да је име Велесово настало од стар. облика *Velnas, Velnias*, па држе да се Велес и развијао под утицајем нордијског демона *Volsi*. /L. Niederle: *op. cit.*/

Сем Нестора чувени грчки споменик "Путовање Мајке Божје кроз пакао" спомиње Волоса заједно са Тројаном, Хорзом и Перуном; спомиње га и "Слово о полку Игореву".

Интересантно је међутим, то, да Волос у писаним чешким споменицима XV и XVI века не значи више неко нарочито божанство, него сатану. Једна беседа из 1471. године вели: "Оставимо

те грехе код Велеса". Неки писац из XIV века познати под именом Ткадлачек пише: "Какав за дух, који га је Велес надражио против мене?" Чешки преводац књиге Исуса сина Сирахова од Г. Хуберина место које је Т. Респел из XVI века превео: "Један човек жељаше да му жена постане дивља гуска, да утекне преко мора, и да се више никада не враћа", преводи: "да жена постане дивља гуска, и да одлети некуда преко мора к Велесу".

На другу страну, Велес се сматра за бога Сунца а као такав и за бога вегетације. У прилог овог тврђења иде нам забелешка Афанасијева из руске фолклористике. Ево шта бива у тренутку кад се приступа жетви, вели Афанасијев: Један жетелац мора бити женско, узме једну прегршт класја и веже. Ова је прегршт свега. Не сме нико да је дирне. То се зове: "Везати браду Волосову или Перунову". Ова Волосова брада штити жетву од свију зала. Зову је још и Илијина брада или брада св. Николе или Перунова брада.

Велес — Волос јесте дакле словенски бог, који је могао да има свако од ових трију својстава.

Ако ћемо се обазирати на фолклор, тада ћемо добити Велеса као бога Сунца и плодности. Познији споменици нам га дају као господара подземног света, док нам његов хришћански наследник св. Блазије, код уса св. Василије, уз Нестора казују, да је Волос бог стада и све стоке.

У прилог првог својства Велесовог, била би опаска, да је он свагда међу првим боговима, али ми знамо да су се Словени бавили и сточарством, па је лако могуће, да је поштовање према једном богу који штити стоку било исто толико, колико и поштовање према богу који штити усеве.

Друго својство Велесово, могло би се доказивати уз споменике и називом месеца октобра – велезуменис, који се сматра за месец мртвих, па затим сличношћу имена Волосова и злог демона нордијског Волза. Али не могуће је опет, да је Велес, као бог подземног света, дакле ђаво, могао бити претходник св. Блазија или св. Василија који се слави као заштитник стоке. Само сличност имена између Волоса и Блазијуса није могла бити довољна, па да хришћански мисионари једног незнабожачког бога пакла замене св. Блазијем, и да му даду, уместо пакла, заштиту над стоком. Хришћански мисионари су сем сличности имена, морали имати још какво својство заједничко Велесу и Блазију, и тек су тада утицали на ту замену.

Св. Илија је наследник готово свих својстава Перунових, па и св. Блазије, ако је наследник Волосов, морао је наследити и својства Волосова. У Русији се икона св. Василија унесе у шталу, ако се стока поболе и верује се да ће стока од тога после оздравити.

Тврдњи овој не смета ни то што се држи да је Велес – велет – борац, и да од њега потиче св. Влахо, борац и заштитник Дубровника, јер знамо да је сваки словенски бог пре свега борац и бранич краја у коме га највишештују.

VIII Триглав

Највише штовани бог Поморана, коме су у главним градовима Поморја у Штетину и Волину били посвећени главни храмови, назива животопис Отона Бамбершког Триглавом.

Сличност између Триглава и Световида наводи нас на помисао, да је можда Триглав исто што и Световид, само на другом месту и под другим именом, и да је он у најбољем случају само трансформација имена и својстава Световидових.

И ако признајемо сличност између Световида и Триглава, ипак се не можемо сложити с тврдњом да је Триглав и Световид један те исти бог, /Л. Леже: *op. cit.*/ само ради те сличности; јер има заједничких црта код свих словенских богова (на пример она да су сви словенски богови уз друга својства и богови рата, браниоци крајева у којима сештују).

Споменици бога Триглава су чести и прилично прецизни. Ебо нам жели дати тачна објашњења о постанку имена Триглавова кад вели: "Штетин... бејаше уоколо затворен трима брдима, од којих је средње, које је и највише, посвећено паганском богу Триглаву, а имало је и Триглавов киц, коме су очи и уста била покривена златним завезом; свештеници тога идола тумаче, да зато њихов највиши бог има три главе, јер влада трима краљевствима тј. небом, земљом и паклом, а очи и уста да покрива завезом зато, јер се претвара као да неће да види и сазна за грехе људи." /*Ebbo 64.*/

Овај ставак Ебов врло је значајан сем тога што нам карактерише Триглава и зато, што он побија Титмара (И. 7.), кад овај вели да се код Словена све свршава смрћу, па нам даје посве противну слику о загробном животу код Словена.

Адам Бременски мисли да је име Триглава дошло отуд што је острво Волин троугласто. "Тамо се", вели Адам Бременски, "на Волину може видети Нептун са тројаком природом, јер три мора оплачу ово острво". /*Ad. II 10.*/

Идол Триглавов би је врло мален, и док нам за остале идоле причају хроничари, да су били као дивови, и да су их једва четири вола могла с места покренути, дотле Сефрид за идол Триглавов вели да је био врло мален и сав посребрен (сар. 106.)

Ебо, међутим, за Волински идол Триглавов каже да је би златом превучен (с. 55.)

Херборд нам опширно описује уништење Штетинских идола Триглавових. Он вели, да је владика Отон, – уз помоћ народа који се разочарао што се богови не бране те је и сам рушио кипове и храмове – послао три главе идола Триглавових у Рим, да њим, посведочи са покрштење Словена (II. 32)

Али у Волину свештеници Триглавови остадоше верни култусу идола, и ако се читав град покрстио. Они се повукоше у села: "И како /Ebbe II 13./ је Отон био разорио храмове и уништио кипове боговске, они однеше ван ове области један златан кип Триглава, који бејаше њихов главни бог. Повере га чувању једне удовице, која живљаше у једном сеоцету, где се ово драгоцено благо тешко могаше пронаћи. Удовица увије идол у хаљине, изврати рупу у стаблу једнога врло дебелог дрвета, и ту сакри ову светињу тако, да се није могла ни видети ни дотаћи. Оставила је само један мали отвор, кроз који незнабошци могаху принети жртву и понуде. И нико к њему не прилажаше, осим онога који приноси жртву. Отон дозна за овај идол. Побоја се, да после његова одласка он допринесе, да се народ још неучвршћен у хришћанској вери врати паганизму; те потражи начина да га се лукавством дочепа. Да су незнабожачки свештеници случајно дознали за његову намеру, можда би били сакрили свој паладијум у какво још неприступније место. Ову деликатну мисију повери владика неком своме другу Херману. То беше вешт човек, који разумеваше и урођенички језик. Он му нареди, да се преобуче у словенско рухо, па да оде к удовици, као да жели Триглаву принети жртву. Херман послуша: Исприча удовици, да је недавно избегао једну страховиту буру захваљујући једино Триглавој заштити, и зато хоће да му принесе жртву. Удовица му покаже свето дрво и рупу, где може ставити своје понуде, препоручујући му да ником не казује то место, ако мисли на свој живот. Он уђе у једну тајанствену ограду, баџи кроз онај отвор један сребрни новац, тако да се могао чути његов звек, те да се верује, да је заиста принео жртву; по том га опет извуче. Па да би показао све своје презрење према Триглаву, он му баџи, уместо жртве, један велики испљувак. Затим прегледа свуда, не би ли могао дићи идол. Али он беше тако добро у стаблу затворен, да га беше немогуће извадити. Гледајући око себе опази Триглаво седло обешено о ограду. Било је врло старо и потпуно неупотребљиво. Диже га и сакри, па га после однесе као доказ оних напора, које је учинио да се дочепа идола". За историју овог скупоценог идола знамо још и то да је касније владика Отон скупио главаре и кнезове словенске и заклињао их да се окане жртвовања Триглаву, али све је то било без успеха.

Сви идоли Триглавови, веле хроничари, одликовали су се изванредном израдом резбарије.

Триглав је, као и Световид, добар пророк, и он своју вољу показује људима, помоћу њему посвећеног црног коња. И Триглавов вранац као и Световидов бељац ништа не ради. Нико не сме да га се дотакне, сем четири жреца, који га пазе и тимаре. По један жрец увек иде за њим. Он има своје свето седло украшено сребром и златом, и но је висило увек крај његова кипа у храму његову. Триглав се сматрао за врло склона човеку. Начин прорицања Триглавовим вранцем разликује се од начина по коме Световидов бељац прориче.

"Кад је требало предузети неки сухоземни поход, положи најпре на земљу девет нових копаља, на један лакат даљине један од другог. Свештеник онда доведе заузданог и оседланог коња, држи га за узду, тера га да трипут у оба правца пређе преко копаља. Ако при том прелажењу не дотакне ни једно копље, онда је прескакање срећно и поход би се предузимао. У противном случају одустајали су од намере." /Nerbord II 35./

Триглав је као и богови са Рујна и Ретре, и као сви словенски богови пре свега бог рата. Неки научењаџи /L. Niederle: op. cit. pg. 149-150./ мисле да је Триглав вероватно подмлађена форма старог пансловенског божанства. Он је затим и онај који облачи поља травом и даје свега поклоницима својим. У овом последњем његовом својству даје га Сефрид у исти мах кад прича о

последњем покушају незнабожачких жреца Триглавових да побуне народ против владике Отона. Тај ставак Сефридов гласи: "Жрец који је служио идолу у Велегошћу, прича Отон, наумио је подићи народ на хришћанске проповеднике, обукао се у своје свето бело одело, и сакривши се у жбуње, поче плашити сељака који је био пошао у град на трг. "Стани, човече, и чуј речи моје", рече му он, "ја сам бог твој, ја сам тај који облачим поља травом а шуме лишћем; плодови земље и дрвећа и стада, и све што служи човеку, све је то у мојој власти, то дајем поклоницима својим, а то имам од противника мојих. Кажи народу у Велегошћу да не прима туђега бога." /Сефир. 129./

IX Стрибог.

Ово божанство спомиње се у Несторовој хроници /Цхрон Нест. ц. XXXVIII пг. 46, 27./ увек уз Перуново и Дажбогово име. Сем Нестора спомиње Стрибога и еп "Слово о полку Игореву" /Ед. Н. Потебња пг. 39-36./ у ставку који гласи: **"Се вѣтри, Стрибожи вѣци, вејутъ с морја стрелами"** што значи "Ето ветрови, Стрибогови унуци дувају с мора стрелама."

Из овог маленог броја споменика, посве нам је јасна функција овог словенског бога. Према Јагићевој етимологији Стрибога, чије име он доводи у везу са глаголом (**стърѣти**) **стѣрѣти**, литванско *styrieti*, немачко *starr, steif sein, erstarren* укрутити, се очврснути, заледити се, био би Стрибог и бог мраза.

Међутим је, чини се, куд и камо вероватније довести Стрибога у везу са индоевропским коренима речи **sreu* (то је тако звана средина превоја, а низина је *sru*), која значи струјање, течење, ток. Отуд у санскрту *sравас*, што значи река; у готском *strouþ*, што значи струја, река, бура; у немачком **Sturm** што значи бура и **Strom** значи струја, река; у литавском *strava* што значи тече и *strauts* што значи набујали поток од кише; напokon и наша реч струја, која означава реку; а у старословенском језику струја значи струјање, ток воде.

У црквеним стихирама се пева на Богојављење на пример: **"и својихъ водъ возврашчајетъ струји"** што значи "и враћа ток својих вода;" или **"струји освятилъ јеси Јорданския"**, што значи и "осветио си воду Јорданску". У Бугарској има река десно од Рил-планине и зове се Струма; стари Грци су је звали стрѣ-мон. Реч је ова свакако словенског порекла. Северне хладне ветрове, који су дували од те реке Струме, Грци су звали "Стримонски ветар" (*Strymonios anemos*).

Међутим, оно "т" које се налази у нашој речи "струја" и другим наведеним индоевропским речима, јавило се по гласовном закону, по коме се у почетку речи између сибиланта и "р" умеће "т" или "д" на пример у речи "здрав" итд. Реч – стру – значи комешање струјање и биће вероватно ономотопејског постанка. То струјање може бити и у води и у ваздуху; у ваздуху се јавља као ветар и бура.

Пошто су Стари Словени живели баш у таквим крајевима где је било у изобиљу хладних ветрова, тај бог добио је име бог струје, бог хладних ветрова или Стрибог.

Крек /G. Krek: *op. cit.* pg. 410./ сматра Стрибога богом буре и невремена.

X Симаргл

Име овога божанства различито је забележено: Нестор га бележи раздвојено на Сим и Ргл, док га касније споменици бележе као Семоргл. Шафарик /Šafarik: Slovenské Starožitnosti" II izd. Prag, 1863./ га међутим, назива Zimar'gl. На сваки начин је Симаргл био бог локалног карактера, а тврдња, да Симаргл у опште не припада словенском Пантеону, код толиких веродостојних споменика, и сувише је смела. /L. Leže: op. cit. pg. 124./

Самим именом врло је тешко одредити својство овога словенског божанства, и то тим пре, што му је и име различито забележено. Извори нам опет сем забелешке његова имена ништа више о њему не казују. Сва нагађања словенских митолога о функцијама овога божанства су само хипотезе. Ипак је тврдња Лежеова, да се етимологијом имена Симарглова, па било да се чита заједно или раздвојено, не добија на словенском језику никакав смисао, и да је овде реч о неком страном божанству, неоснована. Леже зато ипак тумачи "на своју одговорност" Симарагла као Седмороглав тј. као бога са седам глава. Доводило се име Симарглово у везу са једним текстом из Библије који гласи: "Сваки је народ створио себи богове. Људи Гутини створише Нергала; људи Хаматини начинише Асхила". Н. Геденов, а с њим и Јагић, виде у Симарглу покварено грчко: **Sem Herakles**. Биеловски је на сваки начин погрешно, кад сматра Симарагла за неку замену Сварога.

Не би ли можда етимологија коју ћемо кушати да изведемо била добра?!

Реч Симар'гл или **Симарьглъ** анализираћемо на **Сима – и – рьглъ** – како их и споменици често наводе. Други део речи **рьглъг** доводимо у везу са кореном **рьг, ргы** – а то је наш глагол рг-ати или као композит изргати. У нас се често чује придев изрган у значењу израђен, искидан. Тако се на пример каже: "изрго се од рада". Тај глагол ргати значи управо кидати (у нас се чује још и глагол гурнути: то је тај исти глагол: ргнути – грнути – гурнути).

Значење ргати (кидати) може да се прошири и на глагол терати, гонити. Има у нас реч "рога" што значи откинут комад дрвета, колац, батина (везује се стоци за ноге да се не разбеже). Реч **рьглъ** раставили бисмо на **рьг лъ**; наставак – **лъ** је нешто обично у старосл. јез. на пример: пек- **лъ**, што значи пакао. **Рьглъ** би дакле значило терање, кидање, гоњење, одбијање (гонилац – одбијач). Ако сад са овим значењем другог дела речи размотримо реч "Сима – **рьглъ**", добили би смо Симарагла као онога који гони Сима. Ако међутим, узмемо Шафарикову забелешку тога божанства тј. Зима – **рьглъ**, добићемо онога који гони Зиму, студен. Сима **рьглъ** би према томе био бог који гони и тера зиму, дакле бог Зимогоња.

Овај тумач чини се близак истини, и даје нам уједно и поближе одређење бога Симарагла и његове функције на словенском Олимпу.

XI Мокоша

Међу осталим боговима чије идоле подиже Владимир налази се и Мокоша. Нестор Мокошу редовно спомиње уз остала божанства. Веселовски име Мокоше налази под именом једног лица које игра улогу врачаре. /Веселовски: Жури, Минист. Нар. Просв. 1889./ Свештеник пита неку жену при исповести: "Ниси ишла к Мокоши?" Име Мокуше сачувало се до данас у фолклористици сев. Русије и означава једну жену, која се јавља за време великог поста, обилази куће и надгледа преље.

Ако се окреће чекрк у Руса на северу, па зашкриши они веле да то Мокуша преде. Ако пак неко неострижено јагње изгуби вуне, вели се да га је Мокуша остригла. Крај маказа се и ноћу оставља прамен вуне као понуда Мокуши. /Вајсов Коментар Слова о полку Игореву, цитира Веселовски I с./

И ако Крек оспорава тачност Јагићеве претпоставке и вели да је Мокоша превод грчког "малакиа", ипак изгледа да Јагић није погрешно, кад је сматрао Мокошу као зло божанство, које наводи на Онанов грех.

Кип Мокоше, како га приказује Воллмер, /Воллмер, оп. цит./ и ако не знамо на основу чега, који је представљен као страшна наказа, састављена од различитих делова телеса разних животиња, носи знаке озбиљне вероватности.

Име Мокоше могло би доћи можда од грчке речи могосои што значи мука, невоље. Много је вероватнија етимологија анализиране речи на Мокош. *Мок* би био корен речи а – ош – наставак, како у наших имена Милош, Урош, Првош, итд. те није тако незгодан каквим га сматра Леже. Корен *Мок* требао би да значи ружан, гадан; с тим кореном долазе у везу наше речи *мок-ар*, *мок-рина*. Божанство Мокоше би дакле значило божанство ругобе, а имало је ваљда да подсети на човека са сасвим страстима, које су симболички те разне животиње, из којих је кип био састављен, представљале.

XII Радгост

Радгост је словенски бог, о коме је врло тешко са сигурношћу говорити; и ако има доста споменика о њему.

И његово је име као и Волосово и Симарглово различито забележено. У егзистенцију Радгоста као бога сумњали су научењаци (Brückner) вероватно зато што је још Титмар мислио да је име Радгост, име једног града, а не словенског бога; затим је Радгост признат као божанство према мишљењу Адама Бременског (Kruse, Lisch, Bernar); напослетку су научењаци изједначивали Радгоста са Сварожићем (Ниедерле, Гилфердинг) свакако из тога разлога, што су изгледа и Титмар и А. Бременски описивали једног те истог бога; Титмар под именом Сварожића (Zuarasici) а А. Бременски под именом Радгоста (Radigost).

Да би ово размислилажење Титмара а А. Бременског донекле изгледало, Гилфердинг тврди, да је Титмар о Радгосту причао по чувењу. Познато светиште бога Радгоста налазило се у граду Радигосћу, у земљи Љутића а племену Ратара. Град Радигосће добио је то своје име свакако по имену бога Радгоста.

Титмар нам о Радгостову храму и боговима у њему опширно прича: "У унутрашњост (велелешнога храма Радгостова) стоје кипови богова вешто руком израђени; на свакоме је урезано име његово; на глави су им шлемови, покривени су оклопима те изгледају страшни. Први од њих зове се Сварожић; сви га незнабошциштују и клањају му се више него осталим боговима. Овде се чувају и заставе, и износе се из ових светишта само у случају ратнога похода. Тада њих носе пешаци.

Ради чувања овога блага и храма постављени су нарочити жреци, који, кад се народ скупи у храм да жртвује идолима, и (умилостиви) ублажи њихов гнев, једини имају права да седе, док остали народ стоји; жреци редом нешто за се гунђају и у страну раскопавају прстом земљу, да би тако испитали судбину и прорекли неизвесност. Кад то сврше, онда зеленом травом покрију једнога коња, који се сматра као највећи у целој земљи, и са пијететом и молитвом га воде да пређе лагано између двају за земљу утврђених копаља; тим богом надахнутим, коњем поново би гатали оно што су први пут већ били изгатали; и ако би се и по други пут прорекло оно исто што и први пут, тада испуњавају наумљено дело; у противном случају ожалосћени народ одриче се свога предузећа. Они од најранијих старина проповедаху још и ову заблуду: вероваху, да ако им прети каква дуга и страшна побуна, тада изађе из мора један вепар, који има два дуга зуба као браниче и ваља се по таласима, крећући их уз једно страховито шуштање. Колико год срезова има у овом крају, толико има и жреца и храмова сатаниних, који неверници обожавају. Ну град, о коме сада говорих, заузима прво место. Полазећи у рат њега поздрављају, а и кад се кући враћају са срећног похода, њему доносе сву пљачку. Ждребом или помоћу коњског гатања, они се брижљиво извештавају и о најљуднијој жртви, коју свештеници морају поднети боговима. Људска крв, а и крв домаћих животиња, умирује њихово највеће беснило." /Титмар VI 23./

Чудно је у овом ставку, уз друге ствари то, да Титмар у Радгоставу храму не налази на првом месту Радгоста него Сварожића. По трећи пут налазимо гатање помоћу коња, а начин гатања је опет посве другачији него онај код Световида и Триглава.

Адам Бременски вели нам о Радгосту: "Од словенских народа, који станују између Лабе и Одре, најсилнији су Ретаријани. Њихов најмногољуднији град јесте Ретра, који је у исто доба и седиште идолопоклонства. У њему има један храм сатани посвећен, чији је кнез Радигост. Његов је идол од злата, а постеља од пурпура. Град има девет вратница; од свуда је опкољен дубоким језером; прелази се преко једног дрвеног моста, који је допуштен само онима, који долазе ради принашања жртве, или да питају пророштво за савет. Од овога храма до Хамбурга има, веле, четири дана хода." /А. Бременски, II 18./ Овоме богу Радгосту, прича даље Адам Бременски, принет је на жртву и владика Јован, кад, поставши заробљеником Ретаријана, није хтео да се одрече своје вере.

Хелмолд /Helmold 1, 2 23./ нам такође спомиње бога Радгоста, и то причајући о једној борби између племена Љутића и Ретаријана "који услед старине свога града и гласовитога храма, где се показује Радгостов идол, тврђаху, да су они најплеменитији, јер их походе сва остала словенска племена због питања пророштва, и ради приношења годишњих жртава".

Један споменик о Радгосту имамо и из XVIII века. Стредовски /*Sasta Moraviae historia, Salcburg, 1710.*/ у свом делу "*Moravia Sacra*" вели да брдо Радхост у Моравској дугује своје име неком идолу Радгоста, па вели даље: "Беше на том брду један храм Радгоста (*Radhosta*). Некада незнабошци слављаху ту, првих дана после летње солстиције, празник посвећен богу. Данас још на тај брег долазе у великом броју верни из парохије *Hochwald-a*, Рожнова и Фридека, па чак и оближњи Словаци из Угарске; и по једном врло старом обичају, не мешајући у осталом никакву сујеверицу, они се ту одају задовољству пића и игре".

Име Радгостово сачувало нам се и у особним именима. Тако Миклошић тврди да је у Крањској око 975. год. живео један Словенац који се звао Радагост; у нас постоји име Милогост, у чеха Ностирáд, а у Галицији село *Radgoszcs. Mater Verborum* упоређује Радгоста са Меркуром.

XIII Тројан

Кад је реч о богу Тројану, по неким старијим споменицима, или демону (цару) Тројану по нашој народној причи, одмах се сећамо и славног римског цара Трајана, чија се успомена до данас живо одржала у Румунији, Русији, Бугарској и нашој држави.

Споменици имена Трајанова нису ретки. У Кијевској губернији показује се и данас Тројанов вал (бедем); у Румунији: *Valul lui Trajan*, (Тројанов шанац); *masa lui Trajan* (Трајанов сто стена), *pratul lui Trajan* (Тројанова ливада); у Бугарској: Тројанов друм, кога Турци зову Трајан јол; напоскон у нашој држави се у Мостару један мост зове Трајанов мост; у Далмацији рушевине града *Vurnum*-а зову се Трајанов замак; рушевине неког старог града крај Н. Пазара такође се зову Тројановим именом, на конју Трајанова табла и остаци на Дунаву, и град Кулина порушен у средњем веку такође носи име Тројаново. /Леже стр. 132-33./

Наша народна приповетка опширно прича о Тројану.

Тешко је рећи да је Тројан бог или демон словенски, нешто посве друго од римског цара Трајана, и зато се у овом случају морамо сложити с Јагићем, да је име Тројаново постало од имена римског цара Трајана.

Сећање на римског цара Трајана без сумње је било очувано на Балканском полуострву и доњем Дунаву, у доба кад су Словени дошли на Балкан.

Многобројни градови дуж Дунава и Саве, па затим многи путеви, мостови, кланци итд. све се то везивало за име Трајаново.

Те градове или војничка утврђења, која су била у рушевинама, легло "змија и јакрепа", обилазио је народ и плашио их се, верујући да су пуни злих демона, и да су шта више те рушевине и њихово стално седиште. А како су сви ти порушени градови носили Трајаново име, то је онда створен и један нов демон, који је касније задобио место међу првима, а који се назвао Тројаном.

У позније време је народ сваки стари разрушени град, ма он и не био из доба цара Трајана, назвао Тројановим, али сад не више по цару Трајану, него по демону Тројану, јер је веровао да у сваком старом граду станује и живи Тројан.

Старији споменици нам сем имена Трајана, не дају никаквих детаљнијих података о њему. Једино и готово све што о Тројановим својствима имамо, то је оно, што нам наша народна приповетка о њему прича.

Споменик "Откриће Свете Марије божје у паклу" из XII века казује нам да су Трајан, Хорз, Велес и Перун били људи; а "Апокалипсис апостола", апокриф из XVI века, вели исто тако да су

Трајан, Перун и Хорз били људи, а томе додаје још и то, да је Перун живео код Грка, Хорз на Кипру, а Трајан у Риму као цар римски. /Л. Леже, стр. 131./

Оба ова споменика хоће, изгледа, да докажу то, да су Словени обичне људе дивинизирали и обожавали; али сем ова два споменика, ниједан од многобројних других, не говоре нам ништа о овој особини Словена.

"Слово о полку Игореву" нам сем тога, што Русију зове земљом Тројановом, такође не даје никакве друге детаље о овом богу.

Вуков Речник и Милићевићева "Кнежевина Србија", дају нам једини детаљан опис Тројана и његових својстава, онако, како је народ та својства Тројанова од данас сачувао.

На планини Церу, у околини Шапца, у близини Тројанова града, живљаше неко лице под тим именом, вели Вук у Речнику.

Сваке ноћи иђаше он у Срем код какве жене или девојке. Бојаше се сунчаних зракова, да га не спрже, и зато од драгане одлажаше пре сунца. Кад дође код своје драге, даду коњима зоби; а кад они поједу зоб, и петао запева, он се одмах враћа у свој замак. Једне ноћи брат или муж једне његове драгане метну у зобнице коњима песка место овца, па посече језик свима петловима, да га певањем не пробуде. Кад цар помисли да је време да иде запита свога слугу да ли су коњи појели зоб. Слуга одговори да нису, а петлови не могаху певати, те се тако Тројан одоцни код своје драге. Најзад видећи у чему је ствар, уседне на свога коња и појури замку. Сунце га стиже на путу; он се сакрије под један пласт сена; ну дођоше волови и растурише сено, те тако Тројана дохвати сунце и спржи. /Л. Леже, стр. 134-135./

Милићевић у својој "Кнежевини Србији" ову причу, овако прича: "У једном замку на планини Церу живљаше цар Тројан. Имађаше три главе. Једна гуташе људе, друга животиње, а трећа рибе. Дању борављаше у своме замку на Церу, а ноћу у Ширину на Сави. Народу се није допадао овај начин живота, те оде и потужи се св. Димитрију, једном од Тројанових слугу, и замоли га, да упита свога господара: чега се он боји: "Бојим се само сунца" одговори Тројан. Дознавши то св. Димитрије да коњима пуне зобнице песка место јечма, а људима закаже, да сваки својим петловима повади језике, да не би певањем објавили Тројанову зору. То њега омете, те се задоцни и сунце га ухвати. Он се зарије под пласт сена; али дође бик те преврне сено и он се растопи. – Прича даље вели, да је Тројан у том бегању оглувео у селу Глушци, изгубио табане близу села Табановци, ослепио поред села Слепчевић, изгубио штит поред села Штитари, а највећа му се несрећа десила близу села Десића." /Л. Леже, стр. 134-135./

Онде где се у првој (Вуковој) причи казује, да Тројан иде сваке ноћи код какве жене или девојке, имамо појаву божанства, које се јавља у људском облику, зато да би задовољило своје еротичне прохтеве са смртним женама; случај врло чест у религијама многих народа. /Др В. Чајкановић: Студија из религије и Фолклора, Етногр. Зборник XXXIV изд. Акад. Београд, 1924./

Није случајно ни то да баш волови (у првој причи) и бик (у другој) растурују сено, и тиме коначно уништавају тог злог демона који гута људе животиње и рибе. Народ свакако верује у овом случају, да је у тим воловима и бик у инкарнирано какво добро божанство. Наш народ верује

да су во, петао, змија и вук животиње, у које се врло често претварају поједина божанства или демони.

Да се опет жене и девојке без отпора чак и врло радо подају Тројану има опет свог дубљег разлога. Ту се ради о породи. Најбољи јунаци, по веровању нашег народа, потичу од таквих демона као што је Тројан, затим од Змајева или Вила.

"Што год има Србина јунака

Свакога су одгојиле виле

Многога су змајеви родили" вели наша народна песма "Милош Обилић змајски син." /Др В. Чајкановић, Студ. из Рел. и Фолкл./

XIV

Руђевид Геровид (Јаревид) Поревид

Ова три словенска бога врло су мало или ни мало до данас објашњена. Они се обично тек узгредно спомињу, као да су богови тек од секундарне важности.

Истина ови су богови локални, али се зато они у местима у којима се обожавају славе, са великим поштовањем и нарочитим церемонијама.

Тиме што се завршавају наставком – вид – дакле као и Световид, мислили су неки научењаџи, да се ови богови варијанти Световидови. /Леже, оп. цит./

Уза све то што нам Сакс Граматик прича о идолу Руђевиде, који се обожавао у Карентини, ми ипак не знамо својства овога словенскога бога. Знамо, међутим, само толико да је идол његов имао 7 глава и 8 мачева; 7 око паса а осми у десној руци. Најважније из свега Саксова излагања је то, што Сакс упоређује Руђевиде са Марсом. По овоме би Руђевид био специјално бог рата.

Али нам и за Геровиде (*Herovith*) биографи Отона Бамбершког (Ебо и Херборд) веле да је он исто што и римски Марс. И један храм био је њему саграђен у Велегошћу. У том храму висио је на зиду штит Геровидов; необично велик, леп рад, покривен златним плочицама. Он се сматрао за тако велику светињу, да га се нико није смео дотаћи док је висио у храму, а само у време рата су га грађани Велегошћа скидали са стене и носили пред војском уверени у победу под његовом заштитом. ((Гиљфердинг: *Op. cit.* /

Један немачки свештеник узме једнога дана штит из храма, и под његовом заштитом, јер га се нико није смео дотаћи, побеже.

Празник Геровиде се славио са великом свечаношћу. Владика Отон прича да је при пролазу кроз Велегошће видео Геровиде свега покривеног заставама, и то ради тога, да се што боље прослави празник Геровидов. Геровиде су штовали и Гавољани у Гавелбергу, и при празновању његова празника носили су по граду разне знакове. /*Ebbo, 71.* /

Анализујући етимолошки име Јаревид (Геровид) доћи ћемо до позитивних резултата одређујући појам функције дотичног бога. Име Јаревид је композит из Јаре (јаро) и вид. Први део речи доводимо у везу са *јаро које имаде и данас своје рефлексе у свим словенским језицима нпр. у старосл. *jarǫ* – опор, строг; *jarostǫ* – јед, зор, сила; руски *ярыц* – пршљив срчан; *яроств* – беснило, помама; наше јарост, јара, јар, јарина (место где се вода пени); у лужичкосрпском јагу – горак, јегу – крт, љут. Исти корен речи стоји у вези са грчком речју *dzorós* што значи ватрен, јак, и са латин. *ира* (*iratus*) – срџба, у санкртском *ирасџати* – љути се.

Према томе би Јаревид био би бог срџбе, јарости и рата. Геровид је само модификација коренитог гласа Јаревид.

Исти корен налазимо у властитих имена: Јарослав, Јаромир, Јарогнев итд.

Бог *Поревид*, које је такође био саграђен један храм имао је пет глава, али није имао оружја. Сем ове појединости ништа више не знамо о овом словенском богу. Можда би се име његово могло довести у етимол. везу са старослов. глаголом **пѣра** – ти, **праес. ројон** – борим се, отуд и именице – *спор*; рас – *пра*, по – *при* – ште. Према томе би и Поревид био бог боја.

И њега је владика Апсалон спалио између осталих идола словенских богова.

XV Припегала Подага

У једној пастирској посланици архиепископа Аделгота из Магдербурга још из 1108. године, којој је данас доказана веродостојност, помиње се бог Припегала. Ставак у коме се Припегала спомиње гласи: "Ови грозни људи, Словени, подигли су се против нас; својим идолопоклонством профанисали су Христове цркве... Они су поплавили нашу земљу. Хришћанима секу главе, па их приносе на жртву. Њихови фанатици тј. свештеници говоре на њиховим гозбама: "Наш Припегала хоће те жртве". Они кажу Припегала, ну то су Priape и срамни Belphegor; они држе пред својим храмовима пуне пехаре крви, и урличући око њих страшним гласом вичу: "Радујмо се, јер је Христос побеђен; победа је на страни победоносног Припегале". /Леже, оп. цит./ "... Да би се могле чути радосне песме у славу Бога, уместо страшне незнабожачке хуке у славу Припегале", владика позива хришћане на рат против Словена.

У овом ставку има доста претеривања у опису Словена и жртвовања Припегали, а опет има и измишљања, кад владика каже да је Припегала у ствари Priape и Belphegor, за које Стари Словени, вероватно, нису ни знали. Тенденција овог претеривања је јасна; владика жели да прикаже стање што је могуће горим да би потакао хришћане на рат, а Папу уверио да је такав рат безуветно потребан. Ставак је овај ипак важан, ако не другог чега ради, а оно зато што нам он једини спомиње име Припегале.

Тумачења имена Припегале са речју Прибихвала (Brückner) што значи онога, коме припада сва хвала и слава, и ако је вероватно, чини се да није посве тачно, ма да и наша имена са почетком – приби као на пример: Прибислав, Прибимир итд. иду у прилог овог тумачењу.

Фаминичинијев предлог, који Припегалу тумачи као Припекало, тј. онај који пече, дакле као бога Сунца, изгледа вероватнији, тим пре што и Леже види у имену Припегале неки епитет Сунца.

Да Припегала има неке везе с Сунцем, изгледа да је тачно, али нам наведени споменик изричито вели да је Припегала неки грозни бог, коме на жртву приносе Словени мртве главе поубијаних хришћана. И ако у овом ставку безусловно има претеривања, ипак има и истинитости, јер нам и други споменици веле да су Словени по једног хришћанина годишње жртвовали појединим боговима, јер се, веле они, боговима нарочито допада хришћанска крв. Па онда и доба (1108. год.) у које је овај споменик написан, а то је доба када Балтички Словени не беху још посве покрштени, доказује нам да у овом исказу архиепископа Аделгота мора бити и нешто истине.

Што се тиче етимологије Припегалина имена, оно се може раставити на При-пегала; а пегала – пак на – пега – као корен речи и – ла – као наставак (као нпр. у речима: жи-ла, си-ла, итд.). Пега – је иста наша до данас очувана реч "пега", пјега (мрља, флека) тј. она пега, која се добија од сунчане врућине (Сунца). Такву, од Сунца добијену, пегу Немци зову Sommersprosse. Исту ову реч са истим значењем налазимо у пољском језику: – пиега; – у чешком: – peha (piha); у

руском: **пѣжина** (мрља), или **пѣгѣн** (шарен, на пр. коњ шарац); у Хрватском диј.: пикња (тачка), у грчком: **pitta** (од **pik-ja**) смола; у латинском: **pix**; у немачком **Pech**.

Све ове речи своде се на заједнички индоевропски корен ***pig-peg** – што значи сметати, шарати, наружити, кварити, уништити. (У грчком на пр. **pik-ros** значи горак, тежак). Пегало или Пегала значило би онога који квари, уништава, разара.

У летском језику (народу) постоји традиција о имену "**pikols**" кога су стари Лети схватили као бога смрти, а становао је у пекле (летски пекле значи провалија). Приказивали су га као старца са бледим ликом, седе браде, и белим платном преко главе. Пред њим су стајале три лубање: човечија, коњска и кравља.

Можда је било и мало међусобне сличности у развоју Припегале и Пикола. Пегала је дакле према свему овоме био бог злих дела. Реч – При – значи само потенцију те радње (која се касније казује речју "сасвим") на пр. прићи – сасвим доћи: придати, прилити, итд. Припегала је дакле онај који сасвим уништава и разара, дакле бог разарања и смрти. Вероватно је и Припегала као и други словенски богови, био бог разарања и смрти само за непријатеље своје и словенске.

Само по једној забелешци Хелмолдовој о *Подаги* која гласи: "Словени имају врло различне облике сујеверја. Једни њихови богови имају своје ликове у храмовима, као идол Плон, који се зове Подага...", врло је тешко говорити о овом божанству словенском.

Тумачење Маретићево, који име Подага тумачи као Будигој, према коме би Подага био бог будноће (живота), коликогод да је општроумно, ипак није довољно образложено.

Међутим, тумачењем Подаге у Погода, (оваква метатеза гласова није немогућа) па затим уз помоћ етимологије ново добивеног – *Погода* – може се ипак нешто више добити о овом богу.

Замена Подага – у – Погода – може се учинити тим пре, што и Длугош спомиње неку богињу која се звала Погода.

Реч Погода могла би се анализирати у по-года.

Года или старословенски год, значило је време, рок, термин, циљ; а пошто су радње у пољу уско везане за време, постао је Погода и бог пољских радова и усева; а за одређено време су исто тако одређени и разни ловови: на рибу, звери итд. онда је Погода значио и бога ловца. Да је ово тачно потврђује нам и глагол погодити – гађати, што значи циљати нишанити, који је постао такође од корена – год. И у летском језику имамо глагол гадат што значи пазити, од истог корена. Чини се да је у том смислу и наш придев погодан тј. онај, који одговара извесном циљу, плану, намери итд. а исто то и остала имена то значе: 3-года(н); угод-ан итд.

У пољском језику годзић значи гађати, а пољски придев годниц значи достојан или **po-god-ny** значи леп; **po-god-a** значи лепо време. У чешком опет имамо глагол ходити значи бацати, гађати, или именицу **hod** значи згода.

Према овој етимологији Погода или Подага, би значио онога који одговара неком одређеном циљу (по месту), дакле би био бог ловац, или циљу (по року) дакле бог времена.

XVI Јула Црнобог

Све што нам споменици о божанству *Јуле* дају, то је име тога бога и неко његово копље, које је било привезано за неки стуб.

Средњевековни хришћански калуђери су и Јулу довели у везу са Јулијем Цезарем.

Јула је бог локалног карактера, везан уско за град, који се на сваки начин по њему и зове Јулин или **Wollin**.

"Злог бога (Словени) на свом језику зову ђаво или Црнобог..." вели Хелмолд, а мало даље: "Словени /Л. Леже, оп. цит./ имају један чудноват обичај. На гозбама они се сви обређују једним пехаром, уз који изговарају и неке речи, рекао бих, не ради молитве, већ ради проклињања у име својих богова – добра и зла; верују да све што је добро долази од доброга бога, а зло од рђавога. И тако они и зову то божанство на своме језику Црнобог".

Из веровања да је на словенском Олимпу постојао *Црнобог*, настао је онај познати дуализам у словенској митологији, у коме је на једној страни био Црнобог, бог свега зла, а на другој на супрот Црнобогу исконструисани Белбог. Црнобог је једини бог који људима чини зла, он је једини стављен на супрот многобројним и моћним боговима који су склони људима. Но и ако има моћнијих богова на словенском Олимпу од Црнобога, ипак је важно то да Црнобог није зао демон или неки полубог, него је он пуноправни словенски бог. "Кад поља и њиве мртвачки плашт покрије, кад хладни вихор носи снег и затрпава гудуре у зиму, тада Чрт господари" вели Нодило. Овим инспирисан Назор /G. Krek: op. cit./ пева Чрту: "Где мртвачки покри одар – ширно поље – Вихор хуји кроз гудуре и кроз гаје – навешћује земљи чрт је сад владалац и господар."

О боговима. Ринвиду, Турипиду, Пурувиду и Пизамар, сем забележака имена њихових у Книтлинг Заги, ништа више не знамо.

XVII

Весна Девана Сива (Жива) Морана

Чудно и посве неприродно би било, кад Словени, који су имали толико богова, не би знали ни за једну богињу; ово би у осталом била и једна реткост у историји развоја појединих религија. Да је култус богињама уистину постојао, потврђују нам и разни писани спомени. Неку богињу спомиње нам Титмар (VIII 64) и вели да се њен лик налазио на застави. А кад је један немачки војник ову заставу пробушио бацавши се каменом добише Љутићи, који су се цару били потужили, дванаест талената одштете. Љутићи изгубише заставу још једне богиње прелазећи преко реке Милде, која је јако била набујала, вели Титмар. И Хелмолд нам спомиње једну богињу Полабљана, која се зове Сива.

Богиња, која би се са неком сигурношћу могла ставити у Пантеон словенских богова и богиња, јесте Весна. /VI. Nazor: Slavonske legende, Zadar, 1900./ Весна је богиња која представља ведро годишње доба, а ово својство њезино даје и објашњава нам и само њено име.

Етимологију имена богиње Весне даје нам Крек на тај начин, што име њезино доводи у везу са староиндијском речју – *vas* – што значи бити јасан, светао, светлост. Весна тј. "светло или годишње доба, које доноси светлост (ведрину)," може се упоредити и са ст. инд. – *Vasanta* – које у авести гласи: ванри; у ст. перс: *vahara*; у новоперс: *bahar*; у грчком *éar*; у лат: *ver* место *verer*, *veser* пролеће; у ст. норд: *vár*, у лит: *vasarà* што значи лето. Називи пролећа код разних народа и у разним језицима налазе своје јединство у корену: – *vas*. – Према свему овоме, изгледа да је Весна била богиња пролећа.

Лада, која је врло често спомињана као богиња словенска, у опће и не спада у Пантеон словенских богова и богиње.

И *Девана* је богиња пролећа, а уз то још и богиња плодности. Длугош је Девану нашао код старих Пољака под именом Дзеване, и упоредио ју је са Дијаном. Длугош нам спомиње и богињу Зизилелију (*Dzidzilelya*), која бди над судбином детињства, и исто је што и Венус. /Л. Леже: *op. cit.* pg. 160./

И ако су неки митолози примили Сиву као словенску богињу ипак зато њена егзистенција као богиње није доказана. Премда њу и Хелмолд наводи уз Проба и Радгоста, а Матер верборум ју назива деа фрументи, изгледа да она ипак не спада у Пантеон словенских богова, и да је св ово о њој измишљотина.

Зло божанство *Морана* јесте богиња зиме и смрти. Сећање на Морану или Мору очувало се до данас у нашем народу.

Мором се код нас сматра вештица која се покајала и зарекла да неће више људи јести, него их само ноћу притискује и дихање им зауставља. Гдекоји опет мисле да је девојка која ће постати вештица, док се уда. Кога притискује мора, треба да стави за врата оне собе где ће спавати метлу наопако кад пође спавати. /Вуков Речник под речју: "мора"./ Можда је име Мора постала народном етимологијом од морити.

И Лада и Морана припадају традиционалној књижевности.

XVIII Вукодлак

Различите животиње (бик, коњ, змија и разне птице) су врло често предмети обожавања у историји религија. Кроз фазу обожавања животиња, у својој религијској еволуцији, прошао је скоро сваки народ, па и наш. Веровање у животиње као облик, у који се утеловљују различити, већином, зли духови, или пак поједина божанства, је јако, нарочито, у нашем народу; а и код осталих Словена није ни до данас по све престало, него се одржава с том разликом, што сада места словенских богова заузимају хришћански светитељи. Неретка је ствар да се понеко божанство (анђео или светитељ) јавља у облику просјака, путника или чак и понеке животиње.

Душе умрлих људи, нарочито ако су били зли, претварају се, по веровању нашег народа, у поједине животиње (повампире се).

Епифанија предака у домаће животиње, као на пр. у змију покућарку која се нарочито пази, па затим у петла и у живину уопште, позната је код Срба и Руса (Чајкановић). Па и веровање да душа може привремено отићи из човека, обично док он спава, и претворити се у други какав облик (змаја), позната је код Словена уопште. /Др В. Чајкановић: Студије из Религије и Фолклора. Етнографски Зборник, Београд, 1924./

Једна од злих душа уселила се и у вука те је тако постао вукодлак. Веровање у вукодлака, датира из врло далеке прошлости словенске. Још нам Херодот (IV. 105) вели о Неурима (за које се мисли да су Словени) да се сваки од њих годишње једанпут на неко кратко време претварао у вука, али је после добијао опет људско обличје. Уз ову забелешку Херодотову интересантно је и то, да наш народ верује, да Србин потиче од вука.

Вукодлаком се сматра и онај човек, који има вучје обличје; неко који се може да претвори у вука. Веровање у овог вукодлака распрострањено је код свих Словена. Вукодлака чије име на словенски гласи: – **ВЛЪКОЛАКЪ** (н. слов. волкодлак), познају и Бугари под именом: **ВЛЪКОЛАКЪ** ; Срби и Хрвати: вукодлак; Руси: волкодлак; Чеси: vlkodlak; а Пољаци wilkolak. /G. Krek: op. cit./ Вукодлака знају не само сви Словени него и суседи словенски. Тако вукодлака налазимо код Грка у речима: burkiolakas, brukolakas i brykolakas: код Турака: vurkolak; код Албанаца: vuvrvulak; а код Румуна: vrkolak. (G. Krek: op. cit./ Вукодлаком постаје и некрштено умрло дете или дете закопано с мајком у њезиној утроби које после 7 година нарасте велико као вук, али је окрутније од вука. /Arhiv. za Povj. Jug. kw. VII, Zagreb, 1863./

Вук нам у свом Речнику под речју "Вукодлак – вампир, тенац (тењац)" даје опширан опис његов, онакав каквим га наш народ сматра.

Вукодлак се зове човек, вели Вук, у кога (по приповеткама народним) после смрти 40 дана уђе неки ђаволски дух, и оживи га (повампире се). Потом вукодлак излази ноћу из гроба и дави људе по кућама и пије крв њихову. Поштен се човек не може повампирити, већ ако преко њега мртва прелети каква тица, или друго какво живинче пређе. Вукодлаци се највише појављују зими (од Божића тамо до Спасова дне). Како почну људи много умирати по селу, онда почну говорити да је вукодлак у гробљу (а гдекоји почну казивати да су га где ноћу видели с покровом на рамену) и стану погађати ко се повампирео. Кадшто узму врана ждрепца без биљеге, па га одведу на

гробље и преводе преко гробова у којима се боје да није вукодлак: јер кажу да такви ждребају неће, нити сме, прећи преко вукодлака. Ако се о ком увере и догоди се да га ископавају, онда се искупе сви сељаџи с глоговим кољем (јер се он само глогова коџа боји: зато говоре кад га спомену у кући: "на путу му броћ и глогово трње" – јер су бротњаџи покривени глоговим трњем), па раскопају гроб, и ако у њему нађу човека да се није распао, а они га избоду оним кољем, па га баџе на ватру те изгори. Кажу да таковога вукодлака нађу у гробу, а он се угојио надуо, и поцрвенео од људске крви ("црвен као вампир"). Вукодлак долази кадшто и својој жени (а особито ако му је лепа и млада) те спава с њоме; и кажу да оно дете нема костију, које се роди с вукодлаком. А у време глади често га привиђају око водениџа, око амбара житних и око чардака и кошева кукурузних. Кажу да све иде са својим покровом преко рамена. Он се може провући и кроз најмању рупиџу; зато не помаже од њега врата затварати као ни од вештиџа.

Сем вукодлака имађаху Стари Словени и друга нижа божанства или демоне као што су *бес* или *бесомар* (за кога Леже мисли да је исто што и Пизамар). *Бес* или *бесомар* биће да је био бог грозоте, одвратности као што би то етимол. речи бес казивала: **вѣдсѣ**: у литваском *baisa* – страх, гроза; *baisus* – грозан, одвратан; у лат. *foedus* – гнусан, гадан; у грчком *pithekos* – мајмун.

Осим тога демон трас, и вед (**вѣдѣ**) кога су Словени сматрали за демона који помрачује Сунџе и Месеџ (Крек).

Наш народ верује да се и данас, док трају "некрштени дани", а то је од Божића до Крстова дне, јављају људима вампири, ђаволи, караконџуле, па затим змајеви, који се најчешће појављују у виду огњевит крилате змије, а кад иду пред облаке да се бију са алама, онда су као орлови, или дуга која тиџа (Чајкановић).

Вук под речју "ала" вели: "за змаја... се мисли да је као огњевити јунак од кога у лећењу огањ одскаче и светли."

XIX

Виле Русајке Вештице Куга Јагабаба

Већ једном наведени ставак Прокопа Цезареја из VI века вели нам да су Словени обожавали нимфе. Та нижа митска бића која Прокоп зове нимфама, а које нису ништа друго већ наше виле, спомињу се и у старословенским споменицима XIV и XV века уз Перуна, Хорза, Мокошу, Род и Рожаније. На једном месту код Ћ. Хамартола сирена је преведена речју вила; у некој повељи цара Константина Асена (XIII в.) спомиње се у близини Скопља неки вилски кладенац. /L. Le`e, op. cit. pg. 168./

Наше народне песме описују нам најлепше порекло и сва својства вила. На питање о пореклу вила вели нам Народна песма: "А мене вилу од горе, – Мене је гора родила, – У зелен листак повила, – Јутрења роса падала, – Мене је вилу дојила". Вилу дакле, у овој песми, рађа гора, али се она може родити и на неком црвеном главичастом јесењем цвету.

Виле наш народ замишља као прекрасне жене лепа лица и прекрасна стаса, дуге до земље црне или златне расплетене косе, у којима лежи сва тајна вила, и ако јој се само једна влас ишчупа, вила мора да умре. Виле су вечито младе и имају стално на себи дугу и танку белу или плаву хаљину, која крије козје ноге понеким вилама. Неке виле имају и крила, својим дивним гласом, примамљују оне младиће у своја кола. Очи вила севају као муње. Они танки бели конци, што се лети и у јесен вију по ваздуху, зову се вилинска свила, а неки то зову и виле.

У свом Речнику нам Вук под речју "вила" вели да виле живе по великим планинама и по камењацима око воде. Вила је свака млада и лепа, у белу танку хаљину обучена и дугачке низ леђа и прса распуштене косе. Вила неће ником зла учинити, докле их ко не увреди (нагазивши на њихово коло или на вечеру или друкчије како), а кад их ко увреди, онда га различито наказе; устреле га у ногу или руку, у обе ноге или обе руке, или у срце те одмах умре.

Вилама постају и душе умрлих девојака; и ове виле живе у води и по обалама увек у игри или забави.

Према месту где живе виле могу бити: планинкиње или виле од горице, затим водене виле или брегеиње и напокон облакиње.

Планинкиње виле су добре, оне се кладе са обичним смртним девојкама како то показује песма: "Кладила се вила и девојка – ко ће боље поранити рано, – и донети воде иза горе – и помести беле дворе своје", /Народне песме из издања Народне Просвете Београд, песме особито митолошке, ред. М. Ћурић./ шта више девојка побеђује вилу у овој опклади и остаје некажњена. Виле од горице знају одлично да лече и видају: "Краља вида од горице вила – а краљицу нема ко да вида". Ове горске виле толико су добре, да су оне некада помагале људима поља обрађивати и марву чувати. /Arhiv Povjestnicu Jugoslovensku kw. VII uredio J. Kukuřević-Sakcinski, Zagreb, 1863./ Вила може да има и деце, она каткад сама своје чедо негује: "Не пиј злато одовуд водице; – овде је вила чедо окупала," а знаде своје дете дати и људима на чување, и то је дете увек лепше и јуначније него остала деца. Велики јунаци бију мегдан с вилом и могу да је устреле: "Стаде вила заклињати: – Не стр'јелај ме, млад јуначе! – и устр'јелих белу вилу". Али вила зна да буде и помагачица и посестрима: "Имала је ђевојчица – бјелу вилу посестриму". Вила гради градове на

облацима, али уме и да руши све што људи сазидају и тражи жртву у темеље града, као и песми: "Зидање Скадра на Бојани". Она имаде и синова и кћери па их жени и удаје: "Ђе су врата бијела платна, – Онђе вила ћер удаје; – Ђе су врата од скрлета, – онђе вила сина жени". Планинкиње виле залазе и у пећине и претварају се у змије. Водене виле су врло зле, осветљиве, и злобне, које најрадије гледају, да се човечанство мучи као змија на трну. Песмом намаме сваког смртника на своју пропаст. /Архив Повјестнију Југословенску књ. VII уредио Ј. Кукуљевић-Сакцијински, Загреб, 1863./ Неке од водених вила су као и сирене пола женско а пола риба; могу се претворити и у лабуда или могу имати само лабудове ноге. Кад кажњавају виле сакате оне људе или даве младиће који се купају у њиховим вировима, а уништавају и оне који се усуде мутити или узимати воду из њихова извора.

Оно што су код нас виле, оно су у Бугарској *самовиле*. Самовиле спомиње неки споменик из XV или XVI века, који носи назив "Како отпоче и би створена самовила"; затим један бугарски религиозан спис из XVIII века. /Л. Леже, оп. цит., стр. 168-169./ Своју самовилу замишљају Бугари, како јаше на дивљем јелену, узда јој је змија, а бич гуја отровница. Самовиле постоје и у нашем народу, али су оне код нас врло зле и осветљиве, убијају младиће као у песми "Мене љуби бела вила, – бела вила самовила – (вели млади Ћурчић мајци кад она хоће да га ожени "лепом Јелком Солуњанком") мајка не слуша речи Ћурчићилове већ га жени и: – "Ту је дошла бела вила – Бела вила самовила" а кад су певци запевали: "Бела вила одлетела – Ћурћу мртва оставила". Колико је дубоког корена ухватило веровање у виле код нашег народа види се из тога што хришћанска црква ни за читаву десетину векова није успела да ово веровање искорени, и наш народ у пуној збиљи још и данас, пре ће пристати да се замери Богу него вилама (Чајкановић). Вилама наш народ још и данас жртвује. О колу вила у коме оне играју прича Јиречек: "У Средњој гори, као и у околини Трнова, Котела и Ћустендила показали су ми самовилско оро или ориште, где Самовиле или виле играју ноћу... И на граници Србије и Бугарске, између Ћустендила и Врања налази се (такав) један велики круг и зове се Вилино Коло. Сељаци не смеју ноћу у њ ући; не косе га, нити ору то земљиште". /Cesty po Bulharsku – Prague, 1888./ Ко окуси воде из извора самовила постаје јак као самовила, баца камен од милион ока, чупа из корена цела дрвета, рађа крилату децу беле косе и ватрених очију.

Дуго се мислило да у виле верују само Јужни Словени а нарочито Срби, али је Колар нашао вилу и код Словака. У Тренчинском комитату вилама се сматрају душе заручника, умрлих после веридбе. Оне не могу наћи мира и осуђене су да ноћу лутају. Ако сретну кога човека, одвуку га у своје коло и нагнају га да игра с њима док не постане само душа. Вила има и у Чешкој; у области Храдец "bludičsky" или дивље ватре, а то су душе оних које је вила поморила. /Л. Леже, оп. цит. 169./

Корен речи виле и етимологија њезина није јасна. Нидерле је изводи од глагола вилити тј. лудо трчати и отуд изводи вила. Вила код Чеха и Пољака значи луд, а у Далимиловој хроници вилати значи водити раскалашан живот. Стари облик вила: у вези је са литванским њелис (перци) мисли Веселовски, а Леже **вџла** све ово доводи у везу са *vel* (пропаст), која се налази у *Valhol*. Виле су купали протумачити и са *dies violae* тј. као празник љубичица.

Наследници виле код Руса изгледа да су биле "Русаљке". Име ово новијег је датума, и постало је од римског "rosaria" или "pascha rosarum". Замена имена вила у русаљке извршиле се у доба примања хришћанства (или можда нешто раније) па се онда назив русаљка раширио по

многим словенским земљама и ван Русије и ако је прва постојбина вила само у Русији. Тако имамо у Бугарској: "русална гробишта; у Србији: црква св. Богородице Русалије или св. Тројице Русалије у околини Ниша; у Словеначкој (близу хрв. границе) три цркве једна до друге од именом Росалнице, код Метлике.

Литература о русаљкама прилично је велика, и она је доказала несловенско порекло имена русаљки. Народна етимологија довела је русаљке у везу са речју русло (поток), те нам је тако много допринела за изучавање русаљки.

Својства вила и русаљки су иста, и русаљке као и виле живе у води, пољима и шумама и њих се Руси боје, као и Срби својих вила или Бугари својих самовила. Слична митска бића вилама и русаљкама била би код Чеха: **Vodni Panny**; код Словака **Водопаненкц**, које излазе каткад из својих кристалних дворова на забаве младежи; код Лужичана **Wodne jugfry**; код Пољака **Bogunki**, које опет вуку несмотрене у водне дубине. /Л. Леже, *op. cit.*/

Веровање у вештице врло је распрострањено у нашем народу. Ако се неки зао дух претвори у лептира, кокошку или другу коју животињу он постаје вештица. Вештице се најрадије скупљају на орању. Највише се појављују у време од Божића до Богојављења, јер су тада некрштени дани и доњи свет је отворен, те по земљи у то доба шетају вештице, авети и свака нечастива сила. Вук нам под речју "вештица" врло опширно прича о појави овог митског бића у нашем народу. Вештица (каменица, крстача, рогуља, цопрница) се зове она жена, вели Вук, која (по нар. приповеткама) има у себи некакав ђаволски дух, који у сну из ње изађе и створи се у лептира, у кокош или ћурку, па лети по кућама и једе људе, а особито малу децу: кад нађе човека где спава, а она га удари некаквом шишком преко леве сисе те му се отворе прси док извади срце и изједе, па онда прси опет срасту. И народна песма "Изједени овчар" казује нам како је дете Радоје лудо заспало и не може да се пробуди јер вели: "Вештице су ме изеле: – Мајка ми срце вадиле, – стрина јој лучем светлила." Тако изједени људи одмах умиру, а неки живе више времена, колико је она осудила кад је срце јела, и онаковим смрти умиру, на кокову она буде наменила. Вештице не једу белог лука, и зато се многи о белим и божићним покладама намажу белим луком по прсима, по табанима и испод пазуха, јер кажу да оне на покладе највише једу људе. – Ни једној младој и лепој жени не кажу да је вештица, него све бабама. Кад се вештица једанпут исповеди и ода, онда више не може јести људе, него постане лекарица и даје траву изједенима. Кад вештица лети ноћу, она сна се сија као ватра и највише се скупљају на гумну; за то кажу да она кад хоће да полети од куће намаже се неком масти испод пазуха па рече: "ни о трн ни о грм, већ на пометно гумно". У Срему се приповеда, да се онамо вештице највише скупљају више села Моловина, на некакоме орању, а у Хрватској се опет приповеда, да се онамо скупљају на Клеку више Огулина... Вештице беже од крста и пред крстом њихова моћ престаје.

Жена која је вештица, кад из ње изиђе онај дух, лежи као мртва, и да јој човек окрене главу где су јој ноге биле, не би се више ни пробудила. Кад виде у вече какога лептира где лети по кући, понајвише мисле да је вештица, па ако се може, ухвати га, те га мало напале на свећи или ватри, па га пусте говорећи: "доћи сутра да ти дам соли..." Кад у каквом селу помре много деце или људи, и кад сви повичу на коју жену да је вештица, и да х је она појела, онда је вежу и баце у воду да виде може ли потонути (јер кажу вештица не може потонути); ако жена потоне, а они је извуку напоље и пусте, али ако не може да потоне, они је убију, јер је вештица.

Уз вештицу и *куга* је једна од моћних нечастивих сила код нас. Срби кажу, вели Вук, да је куга жива као жена (то особито доказују они који су лежали од ње). Многи кажу да су је виђали где иде повезана белом марамом, а где који приповедају да су је и носили тј. она нађе човека у пољу или сретете га на путу, а где ком дође и у кућу, па му каже: "Ја сам куга, већ хајде да ме носиш тамо и тамо" (Куд она хоће). Онај је упрти на кркаче драговољно (јер већ њему и његовој кући неће ништа учинити) и однесе је без икакве муке, (јер није тешка ни мало) куд му каже. Куге имају преко мора своју земљу (где само оне живе), па их бог пошље амо (кад људи зло раде и много греше) и каже им колико ће људи поморити; али и њих много пропадне од паса; зато кажу да се врло боје злих паса. Кад куга мори онда јој слабо говоре куга већ кума (као да би је тиме умилостивили) нити смеју оставити у вече неопране судове; јер она дође ноћу у кућу те гледа јесу ли судови лепо опрани, па ако не буду а она све кокошке и чанке изгребе и отрује.

Један од нижих демона у руском фолклору јесте *Јагабаба*. Разни облици овог назива гласе: *jendza, jandza, ježi jenžibaba*. /G. Krek: op. cit./ Име једног нижег демона *juga*, који се налази само у Бугарској и то у друштву са самовилама, доводи Леже у везу са јагабабом.

XX Рођенице (Рожанице) Суђенице (Суђаје), Усуд

Прокоп Цезарец, у већ неколико пута споменутом ставку, вели да Стари Словени нису знали за **судбину** нити су веровали да она игра икакву улогу у људским стварима, али су онда они тим пре морали веровати у некога који судбином управља, а тај неко био би по средњовековним споменицима "Род и Рожанице". Колико су род и рожанице биле обожаване виде се и о по томе, што су Словени, како нам то споменици из XIV и XV века вели, прво жртвовали њима па онда тек Перуну и осталим боговима. Да би умилостивили ове суђенице и рођенице, и да би од њих добили што бољу судбину, Словени су им жртвовали. Значајно је да ова божанства судбине познају скоро сви Словени премда под мало различитим именима. Бугари их зову: "нара'чници" или "ориснице"; Чеси: судички; наш народ: сушенице, рођенице, усуд итд. Назив рођеница долази без сумње од глагола родити, као и лат. Парцае од глагола парио, а суђеница од судити.

Као год што су Грци имали три "Moire" (од meros - део); Римљани три "Parcae", а Немци три "Norne", тако је и наш народ, нарочито западни део нашег народа имао три рођенице, као што се то види из нар. приповедака, које је скупио Ваљавеј: "ну таки су дошле три ројенице" /М. Ваљавец: Народне pripovijedke u Varaždinu, 1858./ или "как би жена породила дошле су три девојке". Од овог међутим, може да буде и изузетака, и суђаје могу да дођу и на броју њих седам или осам. /Kukuljević Sakcinski: Arkiv za povjesnicu jugosl. I. 86-104/.

Рођенице и суђенице су дакле као и Парце и Норне биле усудне богиње, које су, кад се дете роди, долазиле под прозор, или у собу или шталу куће, где се дете родило, да му одреде судбину кроз цео живот, као што вели н. прича: "onda su došle rojenice s svećum v ruki sudit deteta", и затим: "Rojenice sudiju sako dete s kakvum smrtju prejde iz ovog sveta". /М. Ваљавец: Народне приповједке у Вараждину, 1858./ Рођенице дођу, стоје или седе и суде. Прва нешто каже затим друга, али је трећа најважнија и тако буде како трећа каже. Интересантно је то, да је суд рођеница скоро свакада зао, и ово је доказ да су суђаје биле можда прво богиње смрти, а тек су касније постале богиње судбине. Рођенице не може нико видети сем, у ретким случајевима, мајка новорођеног детета, коме суђаје суде или неки просјак, који се ту посве случајно нађе. О томе где суђаје живе и станују не казују нам народне приповетке скоро ништа. Норне у Немаца станују у разним пшиљама и јамама. Па ипак и код нас једна прича штампана у "Новицама" о месту становања суђаја вели: "v starših časih v votlinach Pohorskih gor... Posebno so rado prebivale v votlinach landeške gore in pod nekdam gradom nad Slovensko Bistrico". /М. Ваљавец, Народне pripovjedke u Varaždinu, 1858./

Вук нам под речју "суђење" вели да се од суђења не може утећи. Народ наш мисли да је свакоме човеку суђено шта ће му се у веку догодити, каквом ће смрти умрети, и да се човек од суђења не може сачувати.

Од онога што су суђаје досудиле може се човек каткад сачувати уз помоћ неких молитава или спомињањем имена Божијег. Суђаје се код Бугара зову: "нара'чници". И оне имају као и наше суђаје исту функцију као што се види из бугарске н. приче: "Кога дете – то се рожат, таја вечер

идат три жени који нарачват; колку и како ће живјат рођено то; и што ће наранчвар трећа та, това ће бидит". /Primedba Fr. Račkog u studiji Valjavca: O Rodjenicah ili Sudjenicah, Književnik II 52-61, Zagreb, 1865./

Божанства судбине не морају бити увек женског рода, већ оне могу бити и мушког рода као код Срба усуд. Нар. прича нам потанко описује како усуд досуђује људима судбину. Према ономе како он (усуд) живи у поједине дане (а он живи час као богаташ, час као древни сиромашак) живеће и сви људи, који се тога дана роде, кроз цео свој век. Па ако год што су постојале по веровању појединих народа три парце, три норне и три суђаје, тако нам и прича: "Како бог нареди" /Српски Летон. 1862. И. књ. 105./ казује како су три човека (ваљда три усуда) седела код порођаја женског детета и судбину му кројила.

Оно што суђаје и усуд досуде људима зове се срећа. Добра срећа представљена је као лепа девојка, која плете златну жицу, а зла срећа као ружна и матора девојчура.

XXI Домовој *šotek* Буо^žик

Заштитници Словена од многобројних злих демона били су домаћи богови. Да су Стари Словени увелике познавали домаће богове доказују нам Хелмолд, који вели да је свако село и свака шума била препуна домаћих богова; Сакс Граматик, који дели све богове на домаће (*dii privati*) и јавне или заједничке богове (*publica numina*), а и фолклористика свих Словена иде такође у прилог овој тврдњи.

Домаћа божанства словенска нису у ствари ништа друго доли душе предака, инкарниране у облике различитих људи или животиња, као што су: просјак, гост, полагањик, змија, живина, леп тир итд. Од душа својих предака очекивали су Словени свагда заштиту, свако добро и успех. Да то добро себи осигурају, Словени су прецима жртвовали. Задушнице, даће, славе и Божић – све су то помени и жртве прецима. У Русији преци имају свој специјалан тањир (**ДѢДОВСКАЯ ТАРЕЛКА**). Да се преци могу претворити, по веровању Словена, у разне облике људи и домаћих животиња доказ је и то, што се храна намењена прецима и "дедовском тањиру" даје живини, у случају да нема просјака; затим и после Бадњег вечера остаји хране дају се живини (домаћа живина се шта више дозива још и пре вечере, при уносу сламе у кућу). Кад знамо да се крсна слава, тј. жртва првом домаћем заштитнику још једино код нас до данас одржала, онда је тешко рећи на основу чега је Леже закључио да код Јужних Словена нема нигде трагова домаћим боговима. Руси свог домаћег претка зову *домовој*, а он према местима где се налази добија и друга имена; код Чеха се овај домаћи бог зове *šotek* (*šetek* негде и *hospodariček*); а у Пољској: *skrzat*. Домаће богове зову Словени још и деминутивом од речи бог као што су: *boužik*, *boužiček* *domaći*. /Л. Леже: *op. cit.*/ Душе предака не обилазе места на којима је покојник радо боравио, и не налазе се крај живих људи увек, већ само дотле док се тело претка не распадне или не спали. Разлог томе, да се све даће (персоналне жртве) дају неком покојнику само у року од прве године, треба видети у томе што наш народ верује да је једна година довољна да се тело покојника распадне. /Др В. Чајкановић: *op. cit.*/

XXII

Храмови Идоли Свештеници Жртве Празници Пророштва

О храмовима словенских богова пишу нам страни хроничари опширне описе. Храмови, које нам описују немачки хроничари (Хелмолд, Сакс Граматик и др.) припадају боговима Балтичких Словена или Полабљана; за храмове које описује арапски писац Масуди, не зна се ни на ком месту су били саграђени, а ни чији су. Да ли су Руси и остали Словени, сем Сев. Словена, имали храмове или нису, не може се тврдити. Пошто храмове налазимо само код Северних Словена, посве је оправдано мишљење да остали Словени у опште нису знали за храмове, већ да су обичај зидања храмова примили од својих суседа на Северу. Они храмови које су нам описали хроничари, редовно су богато украшени, лепо израђени, врло скупи и достојни једног, културно прилично јаког, народа. Храмови Балтичких Словена били су врло многобројни "Колико год крајева има у овим областима толико има и храмова" вели Титмар. Нарочито чувени храмови и по својој лепоти, ради гласовитости својих пророчишта и свога богатства били су Световидов на Рујну и Радгостов у Ретри, које нам описују Хелмолд, Сакс Граматик и Титмар, затим Штетински храмови Световиду и Триглаву посвећени, које је описао Ебо. Храм су остали Словени замењивали можда са градњом или градиштем, које је било место где су се Словени скупљали ради трговања, у случају рата или каквог напада на њих, да се заштите, а и да жртвују боговима.

Идоле словенских богова налазимо споменуте код скоро свих старих хроничара; негде су они врло грубо израђени, а негде опет као и храмови уметнички израђени (Сакс). Идоли су каткад велики као дивови, и толики да су их једва 4 вола могла с места помаћи као Световидов, а негде су врло малени као онај драгоцени идол Триглавов, кога су жреци скрили испред грамзивих руку неких хришћанских проповедника. Идоли су редовно били украшени златом и сребром, које су у бојевима као плен задобили; каткада су сасвим посребрени и позлаћени као онај скривени идол Триглавов; каткад је међутим, само глава сребрна, а брада златна као код Перуна. У нашој Нар. песми сачувало се до данас сећање на старе сребрне и златне идоле словенских богова. У једној народној песми /Летопис Мат. Српске 1840. стр. 70./ краљ оправља ћерку да ју пошаље змају и говори јој: "С богом пођи, драго дете моје – не моли се богу ришћанскоме – већ се моли богу сребрnome – којег ти је саградио баба – од сувога и сребра и злата – не би ли се на те смиловао – не би ли те але избавио". – И матери краљица ју испраћа говорећи: "С богом пођи, драго моје дете – ти не слушај родитеља твора – не моли се богу сребрnome – којег ти је саградио баба – саградио од ребра и злата". Једна друга песма /Лет. Мат. Срп. 1848. И 84./ пева опет како је "јаду у пропаду" греха ради морао дати своју кћер Јелу сам цар Костадин. И у тој песми отац саветује кћер отпуштајући је од себе речима: "Окрени се на заоде сунцу – пак се моли јаду неситоме – и ономе богу сребрnome", – а матери јој вели: "Окрени се на истоку сунцу – ти с' не моли јаду неситоме – ни ономе богу сребрnome – већ се моли богу јединоме". Напокон у једној варијанти песме "Свеци благо деле" /Петрановићева збирка Нар. песама, Биоград, 1867. вели се: "па се окрене (кћи царска) сунцу на истоку – нек помене бога истинога – не спомиње бога сребрнога."

Код оваког стања ствари тешко је пристати уз Јиречекову тврдњу у његову делу: *Geschichte der Serben*, у коме вели да стари Срби нису познавали идоле. У обичају прања икона на кладенцу

(у болевачком срезу) види Чајкановић остатак ритуалног прања идола, које је увелике постојало у религијама Грка, Римљана, Мисираца и других народа, па свакако и код нас, па је прем атоме, кад је било прања идола (а и до данас се одржало), морало бити и идола тим пре, што се без фетиша и идола не може ни замислити нека религија. Стари Срби су свакако имали фетише, мисли Чајкановић, јер нам то потврђује и реч "соха", која код нас значи "колаџ, батина", а у чешком "статуа, фигура", затим и реч "балван", која значи и греду (дирек) и идол.

Фетиш, у коме је наставио да живи један од српских идола, одржао се до данас; то је крст, за који су Срби знали пре примања хришћанства, а који је или преобраћен у хришћански крст, или је деградиран у страшило. /Др В. Чајкановић: оп. цит./

Као год што су једини Северни Словени имали лепо изграђене храмове, тако се исто једино за њих зна да су посве сигурно имали и свештенички ред, који је уживао врло велики углед и био врло моћан. Врховни свештеник, на пр. Световидова храма, био је моћнији од краља, јер свештеник зависи од бога, а краљ и народ од свештеника. Пошто су и свештеници добијали један део од плена који се задобије у ратовима – као да је њихова заслуга ако Словени побеђују – постали су они и врло богати. Они се разликују од других људи оделом, брадом; они у храмовима имају права да седе, док сви остали стоје. Отуд она велика отпорност њихова према хришћанству, и побуне које су они у народу изазивали (радило се ту о њихову опстанку). Све врсте обреда, а што је главно пророчанство, вршили су они.

Руси пре доласка Варјага нису имали свештеничке касте, а у касније доба нам Хелмолд вели да богу Провену (овај бог је, изгледа, идентичан са Перуном) "долазе народ, краљ и свештеници ради суђења спорова". Према овоме, изгледа, да су и Руси имали свештенике, али ово једини Хелмолд вели, док нам Нестор и остали руски споменици ништа о свештеницима не причају. Функције жреца вршио је у кући домаћин, а за цело племе племенски поглавар или кнез. Најважнији део обреда тј. прорицања и гатања вршили су поједини врачари и гатари. Овог свог гатара и врачара звали су Руси вл'хв', а мађију коју он обавља вл'шба, отуда и глагол вл'снати што значи мрмљати муцати, јер је гатар мрмљајући гатао. Гатара су, јер је чаробне ствари гатао, звали Руси и чародиец, Чеси: čarodejnik, а Пољаци: czarodziej.

Пре сваког већег, важнијег или опаснијег потхвата, пре већих путничких или ратних похода, Словени су свагда прво питали богове за мишљење. Прорицања, уз помоћ којих се сазнавала воља богова, опет су нам најлепше описана код Сев. Словена. Најглавније пророчиште било је арконско, а прорицало се у њему помоћ Световидова бељца, а затим Триглавово у Штетину, где се прорицало помоћу црног коња Триглавова. Према пророчанствима се заправо и ценила моћ богова и њихових свештеника. Сем прорицања уз помоћ коња Словени су прорицали, раскопавајући земљу, и помоћу неких црта и реза, како то вели црноризац Храбар; напослетку помоћу птица или појединих животиња које су сретали. Неке од ових врста врачања одржале су се до данас као на пр. врача се, ако се види да мачка пређе човеку пут; врача се, кад се види поп, кад над кућом кука кукавица; гата се у овнујско плеће код Црногораца итд.

Словени су својим боговима жртвовали само да их ови што боље заштите од непријатеља, да им даду што веће обиље дарова и да им прорекну свагда истину. Жртвујући им, Словени су им се и молили у нарочите празничне дане. Словени су жртвовали овнове и волове, затим приносе од земаљских производа. Људске жртве нису својствене Словенима, а ако их признамо, оне нам

негирају историјски доказани благи и мирољубиви карактер Словена, а приказују нам их као крволочне варваре. Људске жртве се спомињу само код по гдекојег племена словенског, и тамо где су у истину постојале (ако су постојале) оне су примљене од суседа словенских, или су се вршиле у крајевима где су у већини били Варјази. Световиду су сви, који дођу у храм да им се прориче, морали жртвовати по нешто, веле хроничари, па су то морали чинити чак и трговци жртвујући нешто скупоцено од своје робе. После великих и многобројних жртава, нарочито у дане великих празника богова, кад се скупљао многобројни народ, овај свечани акт жртве претварао се у гозбу, на којој се неумерено јело месо жртвованих животиња и пила медовина; неумереност се у оваквим случајевима сматрала актом побожности. Осим жртава боговима, жртвовали су Словени и прецима, затим вилама, суђеницама, рођеницама итд.

У разна годишња доба и у разне фазе борбе природних сила, славили су Словени и различите празнике. Међу најзначајнијим празницима, који су сећање на празновање зимског обратника до данас одржали, спадали би Бадњак и Божић (коленда, овсен, крачун). Најзначајнији празници пролетње равнодневнице били су празник Русалија и летница; у летњем обратнику празновали су се празници (**капало, јарило крѣтсѣ саботѣка**, /Г. Крек: *op. cit.*/ од којих су се неки до данас одржали. Овим празницима ваља додати и празник у част домаћих богова и предака, који се до данас очувао под називом крсна слава. Слава, Бадњи дан и Божић су се према томе сачували из старе религије, и тек су касније христијанизирани на тај начин, што су добили хришћанско објашњење и симболе, док је све друго остало по стром. Колико су Словени били конзервативни, и како су тешко напустили своју стару веру и празнике, види се и по том, што хришћанство никако није могло да истисне празник "непобедног Сунца" који се славио око 25. децембра, него је у IV веку тај исти датум (25. XII) узело за дан Христово рођења, па је тако истиснуло још и неке друге празнике зимске солстиције, а дало је том стародревном празнику Божића ново објашњење. По римској Новој години џалендае назвали су многи народи (Југоисточна Француска, Швајцарска, Русија, Србија, Бугарска, Мађарска, Румунија, Грчка и Арбанија) свој Божић или божићне обичаје "коледо, колендо", отуд колендати. /Др В. Чајкановић: "Неколике примедбе уз Српски Бадњи дан и Божић" Год. Н. Чушића књ. XXXIV./

XXIII

Нав П'кли Погреб Гробља Култус прецима

Веровање у "онај свет" или загробни живот душа било је познато сваком примитивном народу свим народима аријске групе још у његовом праисторијском добу, па и Словенима. Тврдња Несторова да су Словени за онај други свет први пут чули кад су к њима дошли хришћански мисионари из Цариграда, и Титмарова да су Словени мислили да се смрћу све свршава, савршено су нетачне, и могу се узети само као тврдње хришћанских калуђера, који веру Словена желе да прикажу без раја, дакле са једним великим недостатком, а хришћанску опет као веру која својим вернима много више даје и обећава.

Словени су веровали да је душа позвана после смрти на један други живот; ово није хипотеза него тврдња коју доказују многобројни стари текстови. /L. Niederle: op. cit. pg. 132./ Спаљивање покојника, жртвовање жена, робова, коња, паса, стављање хране у гробу покојнику у старије време; разне пак даће на којима се каткада специјално за мртве месе и нарочити колачи, па слава, жртвовање домаћем чувару и претку, Божић који није ништа друго до жртвовање свим прецима, необориви су докази тврдње да су Словени у истину веровали у загробни живот.

Душа покојника после смрти одлази у **нав** или рај. Етимологија речи "рај" још је увек нерешена, али је он свакако био познат Словенима, пре него што су примили хришћанство. Овај рај, био је место праведних и добрих душа, а место куда одлазе зле душе означено је речју **пѣклѣ** (пакао).

О месту, где се тај други свет налазио, постојала су разна мишљења. Према многим споменицима и заостајима у фолклору, научењаји су веровали да се онај свет налази с ону страну мора. Ова тврдња доказивала се тиме, што су нека словенска племена сахрањивала своје претке на тај начин, што би их полагали у чамај и отискивали их у море, а ако је ово ради даљине мора било немогуће, тада су их или спаљивали или сахрањивали, али опет положивши их претходно у чамај, како би, ма и симболички, могли отпловити преко мора у онај свет. Вук нам у свом Речнику под речју куга вели, да куга прелази преко мора и долази амо да мори људе; по овоме изгледа да су и Срби веровали да се онај свет налази с ону страну мора. Још један доказ имамо да су Срби веровали да се онај свет налази преко мора, а то је слагање понуда покојницима на даску и пуштање истих низ реку, да их она однесе на море, па затим у онај други свет преко мора, који је забележен код Хомољских Срба. /Др В. Чајкановић: Студ. из Рел. и Фолклора./ Према чешком преводиоцу Хуберини (види поглавље о Волосу) изгледа да су и Чеси веровали да се онај свет налази преко мора.

Међутим, се у нашем народу, према причама и веровању, онај свет налази и под земљом; улази се у њега кроз неку јаму или стари бунар. Према овоме Креково мишљење, да ниједан индоевропски народ у најстарије време није замишљао мртвачко царство под земљом, изгледа да није посве тачно. /Исто./ Веровању да се онај свет налази под земљом прикључује се и народна

космографија у Лици која вели да има три света, један је на врху, један је пропао на земљу у ниже, један у више.

Словени су своје мртве или сахрањивали у поља, под прагом или око огњишта, или су их положивши у чамац спаљивали, или пак на море отискивали. Изгледа да је у најраније време обичај спаљивања био најчешћи. Један споменик нам вели да душа покојника све дотле лебди на дрвећу, док се покојник не спали. У свим случајевима сахране, Словени су крај покојника стављали све његове најмилије ствари. Оружје, коња и разне понуде редовно су са покојником заједно сахрањивали, а каткад се жена својевољно убијала и заједно је са мужем била сахрањивана.

Ибн Фослан прича да је и он присуствовао сахрани једног Словена. Крек износи цео тај дуги опис Фосланов, у којем се описује сва церемонија при погребу Словена. Овај би опис резимиран гласно: Словени су најпре над одром покојника стављали неки кров, који је над њим стојао све дотле док се одело за покојника не сапије. Покојника стављају у чамац; ако је богат имање му поделе на три дела: један део припада фамилији, са другим купе за покојника мртвачко одело, а за трећи део набаве пиће за ову свечаност. У овим згодама се они опијају до бесвести, а по неки на овим свечаностима од пића и умру. Фослан затим прича, како се и дете каквог могућника (обично девојчица) својевољно репавало да умре заједно с оцем, и тога дана кад је требало да буде с оцем спаљено, врло је много то дете пило и било је необично весело.

На сам дан кад ће се покојник спалити заједно са девојчицом, извуку чамац, у коме ће бити покојник спаљен, на обалу, па га затим дигну на ломачу, а свет иде око ломаче и све нешто говори. Једна жена, коју зову анђеосмрти, стара се о оделу покојника као и о свему другом, шта је потребно за церемонијал овог погребља; она и девојчицу убија. Ибн Фослан вели да је та жена била прави ђаво: ружна, подмукла пакосна изгледа.

Када је све ово готово тек онда ваде мртваца из гроба, у ком је под оном настрепшицом лежао, и облаче га, затим га метну у чамац, а крај њега стављају понуде; положивши га у чамац, бацају у њ једно псето које су претходно на двоје пресекали, затим доводе два коња и терају их док се не запене, па их онда његовом сабљом убију, а месо им опет у чамац бацају; са два вола, која одмах после коња доводе, исто учине. Становници тога краја казују оној девојчици: "Кажитвоме господару: Само из љубави према теби чиним то". – Једној кокошки такође одсеку главу и бацају је у чамац. Девојчица она трипут иде на ломачу и са ломаче: први пут вели: "Гле! овде су ми отац и мајка"; други пут вели: "Гле! сад видим све моје покојнике где заједно седе"; трећи пут вели: "Гле! тамо је мој господар. Он седи у рају. Рај је тако леп и зелен, у њему су људи и дечади, он ме зове; одведите ме к њему". Она се затим свуче, попије неколико чаша пића опраштајући се од живота, а и зато да би могла отићи тамо, где јој је господар. Сад наступа грозна смрт девојчице. Вежу јој конопац око врата и стежу док не умре, а "анђеосмрти" јој међутим, зарије нож између ребара. Запале ломачу и сваки од присутних додаје на ломачу по једно упаљено дрво; чамац запламти и покојник и девојчица и све шта је у њему. Тада један Рус рече Фослану: "Ви, Арапи, ви сте један глуп народ; ви закопавате човека у земљу, где га раздиру животиње и рви; а ми, ми га зачас спалимо, да би одмах отишао у рај". За непун сат све се ово претворило у пенео. На месту, где су чамац извукли направе хумку подигну споменик од букова дрвета, бележећи име покојниково крај царева.

Много штошта је у овом опису претерано; пре свега не знамо да ли се он односи на Русе или Варјаге.

Сем овога начина сахрањивања тј. спаљивања, Словени су своје мртве, као што рекосмо, сахрањивали и око огњишта или под кућним прагом. Деца која су умрла некрштена, сахрањују се код Малоруса под кућним прагом, вели Котљаревски. То је, по Шрадерову мишљењу, остатак некадашњег обичаја, да се и одрасли покојници сахрањују под прагом. /Др В. Чајкановић: Ст. из Рел. и Фолк./

Словени су своје мртве сахрањивали и у земљу, по пољима и шумама, јер одређена мета – гробља – нису имали, а место где су некога сахранили означавали су или неком батином, или пак високом хумком земље. О тој хумци вели Нестор: "И заповеди Олга људима својим да начине велику могилу". Ове су могиле Руси после звали "курган", које постало од старог "краган или круг". "Кад ко од Радимића умре, они славе тризну око леша; затим направе велику ломачу, наместе леш на њу, и наложе ватру. Потом покупе кости метну их у један судић, који наместе на један стуб крај пута. Тако и данас чине Вјатићи" – вели Нестор. /Др В. Чајкановић: Ст. из Рел. и Фолк./ У овом ставку се крај још једног начина сахране спомиње и тризна. Тризну спомиње Нестор још једанпут, кад вели да је Олга била наредила да јој се после смрти не приређује тризна. Тризна није ништа друго него обредна гозба у част предака, која нам се у врло много облика и под разним именима до данас очувала. Поред тризне, још нам се једна реч сачувала која означава слављење гозбе у част покојника, а то је страва. Ову нам реч спомиње Јорданес и вели да су "славили страву над гробом Атилиним". Историчари мисле да су овај обичај Хуни примили од Словена, којих је, без сумње, било у Атилиној војсци.

Симболичка жртва прецима биће ефикаснија, ако се приреди тамо, где ће бити у домаћају оног коме се приређује, /Исто./ отуда се многе даће и помени дају на самом гробу покојника, а многе жртве опет на кућном прагу. Овај обичај жртвовања прецима хришћанство није успело ни најмање да ослаби, и он нам се очувао у појединостима до данас. Преци и покојници имају и специјална своја јела; ту су ораси, па затим пасуљ и мед, који је омилела храна душе покојника код свих Индоевропљана. Бадњиданска вечера је једна од најважнијих вечера у част мртвима. Један део од сваког јела оставља се за њих. У Румунији се покојнику носи на гробље не само храна него и одело. /Исто./ Ове обредне обичаје прецима и покојницима изнео је Мицкијевић у песми "Dziady" (преци). У Белој Русији постоје и нарочите формуле при дозивању предака на гозбу. Све ове обреде прецима стари споменици нам врло мало или нимало не описују, али је замену за ст. споменике фолклористика свих Словена препуна обичајима, жртвама и обредним гозбама у част предака. А да су ови обичаји постојали и код Старих Словена доказује нам откопавање старих могила, у којима је нађено посуђе, у којем је некад била храна за покојнике.